

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

KÖLELİK FAALİYETLERİNİN ORTAÇAĞ FEODALİTESİNE
ETKİLERİ

Güneş Nur KOCA

Danışman

Doç. Dr. Asuman COŞKUN ABUAGLA

Akdeniz Ortaçağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2025

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

KÖLELİK FAALİYETLERİNİN ORTAÇAĞ FEODALİTESİNE
ETKİLERİ

Güneş Nur KOCA

Danışman

Doç. Dr. Asuman COŞKUN ABUAGLA

Akdeniz Ortaçağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2025

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAY SAYFASI

(Onay Sayfası)

(Baskıya Gidecek Tezlere Orijinal İmzalı İmza Sayfası Enstitü Tarafından Verilecektir.)

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Güneş Nur KOCA'nın bu çalışması, jürimiz tarafından Akdeniz Ortaçağ Araştırmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Ekin KAYNAK İLTAR

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Asuman COŞKUN ABUAGLA

Üye : Doç. Dr. Mustafa BİLGİN

Tez Başlığı:

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 29 / 09 /2025

Mezuniyet Tarihi : / /2025

Prof. Dr. Tuncer DEMİR
Müdür

T.C.

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Güneş Nur Koca
Öğrenci Numarası	202255003004
Anabilim Dalı	Akdeniz Ortaçağ Araştırmaları Anabilim Dalı
Programı	(☒) Yüksek Lisans () Doktora
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Asuman ÇOŞKUN ABUAGLA
Turnitin Ödev Numarası	2787746594
Tez Başlığı	Kölelik Faaliyetlerinin Ortaçağ Feodalitesine Etkileri

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Müdürlüğüne

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak Sayfası, b) Giriş, c) Genel Bilgiler, d) Gereç ve Yöntem, e)Bulgular ve f) Sonuç ve Öneriler kısımlarından oluşan toplam.....sayfalık kısmına ilişkin, 21.../...10.../...2025... Turnitin adlı intihal tespit programından Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıda detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır.

Uygulanan filtrelemeler ve Yüzdelik Karşılıkları:

- 1- Alıntılar hariç: %_14_
- 2- Alıntılar Dahil: %_13_

Akdeniz Üniversitesi “Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları”nı inceledim ve bu Uygulama Esasları’nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Ad Soyad, İmza

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR

_____/_____/_____
 (Unvan, Ad Soyad, Tarih, İmza)

Açıklamalar

- 1- Tez Çalışması Orijinallik Raporu tezin yalnızca “Kapak Sayfası”, “Giriş”, “Genel Bilgiler”, “Gereç ve Yöntem”, “Bulgular”, “Tartışma”, “Sonuç ve Öneriler” bölümlerinden oluşan kısmın tek bir dosya olarak intihal engelleme yazılımına yüklenmesi ile alınır.
- 2- Yazılıma yükleme yapılırken “Dosya Başlığı” (document title) olarak tez başlığının tamamı, “Yazar Adı” (author's first name) olarak öğrencinin adı, “Yazar Soyadı” (author's last name) olarak öğrencinin soyadı bilgisi yazılır.
- 3-İsteğe bağlı ayarlar kısmından; “Ödevleri şuraya gönder?” seçeneği mutlaka **DEPO YOK** şeklinde işaretlenmesi gerekmektedir;
- 4- Benzerlik oranında tüm sorumluluk öğrenciye aittir.
- 5- Tez savunma sınavı sonrasında başarılı bulunan öğrenci, tez savunma sınavı tarihi sonrasında tezde yapılmış muhtemel değişiklikleri içeren dosya kullanılarak alınmış ikinci bir intihal raporundaki bilgiler kullanılarak hazırlanmış ve tez danışmanı tarafından onaylanarak imzalanmış ikinci bir Raporu ve Beyanı Enstitüye teslim etmekle yükümlüdür.

AKADEMİK BEYAN

T.C. AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ;

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Kölelik Faaliyetlerinin Ortaçağ Feodalitesine Etkileri” adlı bu çalışmanın akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını beyan ederim.

Güneş Nur KOCA

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i-ii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
YÖNTEM.....	vi
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ.....	1-2

BİRİNCİ BÖLÜM

KÖLELİK KAVRAMI VE KÖLELİĞİN DOĞUŞU

1.1. Köleliğin Ortaya Çıkışı	3-6
1.2. Eski Toplumlarda ve Semitik Dinlerde Kölelik.....	6
1.2.1. Eski Toplumlarda Kölelik	6-10
1.2.2. Semitik Dinlerde Kölelik.....	10
1.3. Kölenin Sınıfsal ve Toplumsal Durumu	16
1.3.1. Kadın Köleler	16-17
1.3.2. Savaşçı Köleler (Gladyatörler)	17
1.3.3. İşçi Köleler (Süreç İçinde Toprak Sahibi Olan Köylüler)	17
1.4. Antik Yunan'da Köleliğin Ticari ve Sosyal Alandaki Etkileri	18
1.4.1. Hukukî Açıdan Kölelerin Hakları.....	18-20

İKİNCİ BÖLÜM

FEODAL TOPLUM YAPISI VE KÖLELİK KURUMUNUN DEĞİŞİMİ

2.1. Feodal Düzendeki Köle Tanımı	21-23
2.1.1. İnsan Ticaretinin Maddi Getirileri	23-25
2.1.2. Hukuki Anlamda Köle ve Feodalite	25-26
2.1.3. Sosyal Anlamda Değişimler	26-27
2.1.4. Paralı Askerler	27-28
2.2. Kölelikten Kiracılığa Geçiş Süreci	28
2.2.1. Endüstriyel Devrimin Köle Ticaretine Etkileri.....	28
2.2.2. Feodal Lordların Maddi Kaynakları	28
2.2.3. Norman İstilasının Feodal Yapı Açısından Değerlendirilmesi	29

2.3. Ortaçağ'da Köylü İsyanları ve Nedenleri	29
2.3.1. Feodal Sistem	29-31
2.3.2. Feodal Sistemde Toprak	31-32
2.3.3. Feodal Sistemde İşçiler	32-34
2.3.4. Tüccar, Burjuva ve Zanaatkâr Sınıfı	34-38
SONUÇ	39-40
BİBLİYOGRAFYA	41-47
LEVHALAR DİZİNİ	48
ÖZGEÇMİŞ	49

KISALTMALAR LİSTESİ

İng.	İngilizce
Lat.	Latince
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
vd.	ve diğerleri
Yu.	Yunanca

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Antik Yunan ve Roma’da sosyo-ekonomik nedenlerle ortaya çıkan ve zamanla kendine özgü bir kimlik kazanıp kurumsallaşan kölelik kurumunun Ortaçağ Avrupa’sının feodal yapısında içerik açısından aynı kalıp dış görünüşte nasıl farklı bir şekle büründüğünü incelemektir. Antik çağdan Ortaçağ’a kadar geçen zaman içinde gelişip gelenekselleşen ve kurumsallaşan kölelik, Ortaçağ Avrupası’nın feodal yapısında üretim ve toprak mülkiyeti açısından değişerek *serflik* sistemine dönüşmüştür. Bu çalışmada köle emeğinin yerini alan *serf* emeğinin feodal yapıdaki işlevi, üretim süreci ve toplum üzerindeki etkisi araştırılıp feodal yapıyı kendi çıkarları doğrultusunda etkin bir şekilde kullanan soyluların *serfler*in emeğini sömürüp ekonomik açıdan ne kadar büyük bir güç kazandıkları açıklanmış; Antik Yunan ve Roma’da kurumsallaşan kölelik kurumunun Ortaçağ’da feodal yapının şekillenmesinde çok önemli bir rol oynadığı vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kölelik, Serflik, Feodal Yapı, Toprak Mülkiyeti, Ortaçağ Avrupa’sı

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine how the institution of slavery, which emerged due to socio-economic reasons in Ancient Greece and Rome and gradually gained a unique identity and institutionalized, maintained its content while adopting a formally different appearance within the feudal structure of medieval Europe. Slavery, which developed, became traditional, and institutionalized during the time span from Antiquity to the Middle Ages, transformed into the system of serfdom in the feudal structure of medieval Europe through changes in production and land ownership. This study investigates the function of serf labor (which replaced slave labor) within the feudal structure, its impact on the production process and society, and explains the extent of the economic power gained by the nobles who effectively exploited the labor of the serfs for their own interests. It also emphasizes the vital role the institutionalized slavery of Ancient Greece and Rome played in shaping the feudal structure of the Middle Ages.

Keywords: Slavery, Serfdom, Feudal Structure, Land Ownership, Medieval Europe

YÖNTEM

Bu araştırma, kölelik kurumunun tarihsel seyrini, Antik Çağ'dan Ortaçağ Avrupa'sına uzanan dönüşümünü ve bu süreçte kurumun doğasını etkileyen sosyo-ekonomik değişimleri inceleyen nitel bir çalışmadır. Çalışmanın temel amacı, Batı Roma İmparatorluğu'nun 476 yılında yıkılmasıyla tetiklenen ve feodal yapının ortaya çıkışıyla sonuçlanan süreçteki kölelik kurumunu, özellikle Antik Yunan ve Roma medeniyetlerinin toplumsal yapıları ile karşılaştırmalı bir perspektifle analiz etmektir. Veri toplama yöntemi, mevcut metinde açıkça belirtilen ve Marc Bloch, Şerif Ülgen, Umberto Eco, John Dobson ve Aristoteles gibi önde gelen düşünür ve tarihçilerin çalışmalarına yapılan atıflar ile Drakon ve Solon Yasaları gibi tarihsel düzenlemelere dayanan birincil ve ikincil kaynak taramasına dayanmaktadır. Bu kaynaklar, köleliğin MÖ 4000 yılına kadar uzanan çok daha eski medeniyetlerdeki (Mezopotamya, Eski Mısır) kökenlerini, savaş esirlerinin ve borçluların köleleştirilmesini ve Antik Yunan dünyasındaki (Khinós, Delos, Korinthos) köle ticaretinin yoğunluğunu betimleyen akademik literatürü kapsamaktadır. Veri analizi, tarihsel ve karşılaştırmalı yöntemlerin birleşimiyle gerçekleştirilmiştir. Tarihsel analizde, köleliğin zaman içindeki evrimi, toplumsal hiyerarşideki yeri (en alt katman ve statüsüz konum) ve Antik Yunan'daki kölenin "insan sayılmayan mal" tanımı incelenmiştir. Karşılaştırmalı analiz ise, Antik Çağ'daki kölelik ile Orta Çağ Avrupa'sındaki serflik kurumu arasında bir paralellik kurmuştur; bu paralellik, toprağın işlenmesi zorunluluğu, toprak sahibi lordları besleme işlevi ve Aristoteles'in köle tanımının Orta Çağ'daki serflere ne ölçüde miras kaldığı gibi yapısal benzerlikler üzerinden yapılmıştır. Ayrıca, John Ball'un İngiltere'deki köylü isyanındaki söylemleri gibi tarihsel olaylar, hem Antik hem de Ortaçağ'daki sistemlerin halkta yarattığı sürekli gerilim ve ayaklanma potansiyelini anlamak için kavramsal analizle desteklenmiştir. Çalışmanın kapsamı, mevcut metinde sunulan tarihsel aralık ve coğrafi alanlarla (Germen kabilelerinin yerleşimi, Müslüman akınları, Batı Flandre ve İngiltere isyanları) sınırlıdır ve köleliğin yalnızca bir mülkiyet ilişkisi değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve kültürel bir olgu olduğu sonucuna varmak için bu seçilmiş tarihsel yelpazeyi kullanmıştır.

ÖNSÖZ

Bu yüksek lisans tezinde Antik çağdan Ortaçağ'a kadar geçen zaman içinde gelişen, gelenekselleşen ve kurumsallaşan köleliğin tarihsel ve ticari açıdan nasıl bir gelişim gösterdiği araştırılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde antik medeniyetlerde köleliğin şekillenip gelişmesiyle nasıl sistemli bir kuruma dönüştüğü; ikinci bölümde ise Ortaçağ Avrupa'sında ortaya çıkan feodal yapının etkisiyle köleliğin yerini alan *serflik* sistemi, antik ve modern literatür aracılığıyla hukuki, sosyal ve ekonomik açıdan incelenmiştir.

Bu çalışmada bana yol gösterip destek olan tez danışmanım, Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Bölümü'nün Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Doç. Dr. Asuman Coşkun Abuagla'ya teşekkür ederim.

GİRİŞ

MS 476 yılında Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla başlayan ve Germen kabilelerinden olan Ostrogotların ve Vizigotların İtalya'da, Frankların Galya'da, Anglo-Saxonların Britanya'da, Vandalların Kuzey Afrika'da hüküm sürmesi; 7. ve 8. yüzyılda Müslümanların akınlarıyla İspanya, Kuzey Afrika, Mısır, Portekiz, Suriye ve Akdeniz'in bir kısmının fethedilmesi sonucunda meydana gelen sosyal ve ekonomik değişimler, kölelik kurumunun doğasını ve işleyişini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu kurumun tarihsel gelişimini anlamak için öncelikle Antik Yunan ve Roma'nın toplum yapısını anlamak gerekir çünkü Ortaçağ Avrupa'sı özellikle bu iki medeniyeti geleneksel bir şekilde kendine örnek alıp görünürde farklı ancak içerik açısından neredeyse aynı şekilde bir yapı geliştirmiş, buna da feodal yapı adını vermiştir. Bu nedenle Antik Yunan ve Roma'nın kölelik kurumunu, sanki Ortaçağ Avrupa'sına miras bırakmak için sistemli bir hale getirdiği düşünülebilir (Bloch, 1940: 10). Toprak, büyük bir maddi kazanç getirdiği için onun insan eliyle işlenmesi gerekir ki elde edilen ürün hem besin açısından hem ticari açıdan yarar sağlayıp gelir getirsin. Antik dönem toplumlarında toprağın işlenmesi için özellikle köleler kullanılmış, Ortaçağ Avrupa'sında ise bu durum dış görünüşte insana özgü her tür hakka sahip olan ama aslında hiçbir hakkı olmayan kölelerin yerini alan *serfler*le sağlanmıştır. Ortaçağ Avrupa'sında toprak sahibi olan ve toprak sahibi olmayan köylü anlamında kullanılan *serfler*den ilki, ekip biçtiği toprağından kazandığı gelire soylu *lord*ları beslemek, diğeri ise belli bir kira karşılığında işlediği topraktan elde ettiği kazancın gelir vergisini *lord*lara vermek zorunda kalmıştır (Ülgen, 2010: 4). Antik Yunan'da köle, alınıp satılan ve ölene kadar çalışan kısaca insan sayılmayan kişiler için kullanılan bir sözcüktür ancak feodal düzende kendi karnını doyurmak için çalışan kişi anlamında kullanılır. Kölelik kurumu sadece Antik Yunan ve Roma'ya özgü bir kurum olmayıp tarihsel açıdan çok daha eski medeniyetlere dayanır. Mezopotamya Bölgesi'nde kurulan tüm medeniyetlerde ve Eski Mısır'da kölelik kurumu, toplumsal yapının vazgeçilmez dayanaklarından biri olmuştur. Bu açıdan MÖ 4000 yılına kadar giden bu durumun insanın varlığıyla toplumsal yapının ayrılmaz bir parçası olduğu söylenebilir. Bu geniş tarihsel yelpazede öncelikle savaş esirlerinin ve borcunu ödeyemeyen insanların köle olarak satıldığı anlaşılmaktadır. Antik Yunan dünyasında yasalar toplumsal hiyerarşiyi kesin bir şekilde belirlemişti. MÖ 7. yüzyılda kan davalarını engellemek amacıyla yazılan *Drakon* Yasaları çok sert kurallar getirmiş ve insanları, gelir düzeylerine göre sınıflandırıp köleleri en alt katmanda ve hiçbir statüye sahip olmayan bir konuma yerleştirmişti (Çelik ve Üreten, 2020: 3). MÖ 6. yüzyılda yazılan *Solon* Yasaları ile Attika halkının yalnızca %1'ini oluşturan zengin bir grup yönetimde söz sahibi olmasına ve halk, daha adil bir yaşam hakkına

kavuşmuş olmasına rağmen dönemin demokrasi kavramı, modern anlayışla tam olarak uyuşmamaktaydı çünkü devlet yönetiminde halkın özgür iradesiyle seçtiği yöneticilerin başa gelmesi gerekirken sanki hiçbir şey değişmemiş gibi yönetime yine soylu sınıfın istediği kişiler gelmekteydi. Antik Yunan toplum yapısında feodal düzendeki köylü kavramından farklı bir kırsal kesimin varlığından söz edilebilir. Kırsalda yaşayan ve köylü olarak tanımlanan bu kesim içinde zengin ve yoksul ayrımı mevcuttur. Bu durum özellikle Attika’da zenginliğin sadece %1’lik bir kesimde yoğunlaşmasıyla toplumsal çöküş sürecini gündeme getirmiştir. Bu sosyo-ekonomik ayrım, Roma’nın gerileme sürecini anlamak açısından da önemlidir. Köle, hiçbir hakkı olmayan, sorgusuz sualsiz en ağır işlerde çalıştırılan insandır. Bu noktada ev hizmetlisi olarak çalıştırılan kölelerden de bahsetmek gerekir ki bu kölelerin amacı sadece temel ihtiyaçlarını sağlamak ve ölümden olabildiğince uzak kalmaktır. Köleliğin yalnızca zorunluluk değil, aynı zamanda toplumların beslenme ve çalışma sürekliliğini koruma mekanizması olduğunun anlaşılması gerekir. Antik Yunan’da savaşlar yoluyla elde edilen kölelerin iş gücü, bu döngünün devamlılığını sağlamış ve Khinos, Delos, Korinthos gibi liman kentleri köle ticaretinin yoğun bir şekilde yapıldığı en önemli merkezler haline gelmiş (Tufanoğlu, 2017: 172-173) ve köle pazarları olarak hizmet etmiştir (Çelik ve Üreten, 2020: 10). Bu açıdan köleliğin sadece bir mülkiyet ilişkisi değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve kültürel bir olgu olduğu; bu sistemin hem ayaklanma ve isyanlarla hem de insanlık onuruna dair temel arayışlarla sürekli bir gerilim içinde olduğu sonucuna varılabilir. Topraktan beslenen insan her zaman daha fazlasını kazanmak istemiş bu nedenle gerek Antik Çağ gerek Ortaçağ boyunca bitmek bilmeyen savaşlar yapılmıştır. Özellikle Ortaçağ Avrupa’sında ekonomik nedenlerden dolayı 1323-1328 yılları arasında Batı Flandre’de Paris ve civarında çok büyük ayaklanmalar çıkmış; (Eco, 2012: 87) 1381 yılında İngiltere’de meydana gelen köylü isyanında halka hitap eden Jhon Ball ise çok geniş bir alana yayılacak olan halk isyanını şu kelimeleri kullanarak başlatmıştır:

“Adem kazarken Havva adımlardı,

O zamanlar beyefendi mi vardı? Ne hakla bizi kendilerine kul köle yapabiliyorlar?

Onlar dayalı döşeli villalarda oturuyorlar bizlerinse fırtına, yağmur,

çamur demeden çalışmaktan başka neyimiz var?” (Dobson, 1970: 375)

BİRİNCİ BÖLÜM

KÖLELİK KAVRAMI VE KÖLELİĞİN DOĞUŞU

1.1. Köleliğin Ortaya Çıkışı

Antik Yunan’da köle toplumda her tür iş için kullanılan, satıldıkları efendinin her tür kötü muamelesine katlanmak zorunda kalan ve insanca hiçbir hakka sahip olmayan mal olarak tanımlanabilir. Köleler, satın alınan, sosyal ve ekonomik açıdan dışlanıp aşağılanan kişilerdir. Bu açıdan köleliği zengin sınıfın yoksul sınıfı sürekli dışladığı alışılmış düzenin devamı olarak görmek (Yılmaz, 2015: 3) ve bu noktada Antik Yunan’ın toplum yapısını incelemek gerekir. Atina halkı, özgürlük ve haktan mahrum olan köleler, yurttaş olmayan *metekler* ve bütün haklara sahip olan yurttaşlardan oluşmaktadır (Başar, 2021: 1333). Antik Yunan’da köleler, insan ile ondan daha düşük seviyede olduğuna inanılan hayvan arasında bir yerdedir. Nitekim Aristoteles “Ruh ile beden ve insan ile daha düşük konumdaki hayvanlar arasında var olan farklılıklar kadar bir mesafe ile efendilerinden ayrılırlar; onlar için en iyi şey bir efendinin yönetimi altında yaşamaktır” (Aristoteles, çev. 1975: 11-14) diyerek bu düşüncüyü dile getirmiş ve kölelerin efendilerinin boyunduruğundan çıkmadan hareket etmeleri gerektiğini açıkça belirtmiştir (Fontana, 1995: 14). Köle, özgür olmayan, alınıp satılabilen, ticari bir mal olarak görülen ve bir efendiye tabi olan; baskıcı ve zorba birine boyun eğen adam demektir. Eğer boyun eğmeye mecbur kalan kişi kadınsa ona cariyeye (kadın köle) denir. Bu sözcüklerin Arapça’da ve Kur’an’da kullanılan karşılıkları ise *abd* ve *emedir*. Cariye, aslında hızla seyretmesi açısından gemi (sefine) anlamında kullanılır. Bu sözcük, hizmet ederken hız ve kıvraklıkları dolayısıyla genç kızlar ve yeni gelinler için kullanılırken zamanla bir efendinin buyruk ve hizmetinde bulunan, özgürlüğü elinden alınmış kadınlar için kullanılmıştır (Efendi, 2013: 904). Klâsik İslam hukuku kaynaklarında cariyelerin ve kölelerin mülk olarak kabul edildiği ve “mülk edinilen ve mülkü olmayan” şeklinde tarif edildiği anlaşılmaktadır. Bu kişiler, hukuki açıdan eşya gibidir yani alınıp satılabilir, hibe edilebilir, kiralanabilir, miras ve vasiyete, müstakil ya da müşterek mülkiyete konu olabilir (Aydın, 1987: 239). Özgürlük, mülkiyet, eşitlik ve azat edilme kölelikle ilgili kavramlardır. İlkçağ toplumlarında savaşlarda esir ve esîre olarak ele geçirilen, ağır işlerde çalıştırılan, insanca hiçbir hakkı olmayan ve başkasının malı olan köle, eşya gibi alınıp satılırdı (Ülken, 1969: 179). Nitekim Aristoteles, köleyi mal ve araç olarak görür (Aristoteles, çev. 1975: 11-14). Kimsenin esiri, malı-mülkü olmamaya, kişinin kendi özgür iradesiyle yaşamını düzenleyip kontrol etmesine özgürlük denir. Dış baskıya ya da zorlamaya maruz kalmadan insanın özgür iradesiyle hareket etmesine bireysel özgürlük yani mülkiyet hakkı denir (Cevizci, 2003: 311).

Mülkiyet hakkı, ehliyetsizlik ya da başkalarının menfaatleri gibi nedenler olmadıkça sahibine kendisini özgür iradesiyle hukuken kullanma, tasarruf ve iktidar hakkı verir. (Ülken, 1969: 211-212). Bu, kişinin mülkiyet üzerindeki egemenliğidir ve kişi, bunu dilediği gibi kullanabilir (Hegel, 1991: 68). Bu açıdan köleler, özgürlüğü olmayan ve başkalarının malı olan kişiler olup özgür insanlarla eşit değildir (İkbal, 2006: 104). Köleliğin tarihi, toplumlar arası savaşlarla birlikte başlamış, merhametsiz ve gaddarca uygulamalarla 18. yüzyıla kadar sürmüştür. İlk uygarlıklar devrinde kabileler alt ettikleri hasımlarından aldıkları esirleri öldürür ya da köle olarak ağır işlere koşarlardı. Tarımsal hayata geçtikten sonra büyük toprak sahipleri, çiftliklerinde çalıştırmak amacıyla köle edinmeye başladılar. Konuyla alakalı kaynaklardan elde edilen bilgilere göre Hint, Çin, Mezopotamya, Eski Yunan, Roma, Mısır ve Arap medeniyetinde kölelik bir kurum halini almıştır. Bu toplumlarda köleler, toplumdaki kast sisteminin, kentli köylü ayrımının ya da savaş esirlerinin meydana getirdiği hizmetçi sınıfından oluşmaktaydı. Başlangıçta köleler, savaşlarda ele geçirilen esirlerden oluşurdu. Daha sonra bunlara köle bir anneden doğan kişiler, borçlarını geri ödeyemeyen özgür vatandaşların çocukları ya da bizzat, baskınlar neticesinde kabile ya da ailelerinden kopartılan insanlar da eklendi (Aydın, 1987: 239). İlkel toplumda kölelik kavramı evrensel olmasa da yerleşik hayatın başlamasıyla birlikte insanların işgücü talebi artmış, insanlar kaçırılıp bunun için çalışmaya zorlanmıştır. Kabile hayatı süren toplumların merkezî bir otoritesi olmamasına rağmen bu toplumlarda sıkı bir akrabalık bağının olduğu bilinmektedir ve köleliğin kökensel olarak bu topluluklarda ortaya çıktığı söylenir. Yakın Doğu'daki en eski devletler bu tür kabile toplumlarından oluşuyordu ve insanlar bu toplumlarda köleliğin varlığını biliyorlardı. Belli bir hukuk sistemi ve toplumsal yaptırımı olmayan yağmacı ve çapulcu toplumlar, kendilerinden daha az gelişmiş ve daha düzensiz olarak nitelendirilen toplumlardaki insanları kaçıracak kendi topraklarına getirdi. Güçlü olanın zayıf olanı ezdiği bir çağda bu insanların kaçırılmasına hiç kimse engel olmadı (Snell, 2011: 32). Ataerkil toplum yapısındaki kölelik, köleliğin en eski ve en ilkel şeklidir. Köleler yalnızca mülk olarak görülmez, aynı zamanda onlar, sahiplerinin sosyal ve dinî faaliyetlerine katılarak aileye yardımcı olurlardı. Bu nedenle bu köleler küçük bir kulübeye, evcil hayvanlara ya da küçük bir toprak parçasına sahip olabilirler, özgür adamlar gibi giyinir ve çocukları özgür insanların çocuklarıyla oynar hatta erkek ve kadın köleler özgür erkeklerle evlenebilirdi ki bu durum kölelerle özgür erkekler arasında sosyal statü açısından pek bir fark olmadığını gösterir. Bu tür bir kölelik, köleliğin en rahat şekli olarak ifade edilebilir. Kölelerle sıradan insanlar arasındaki tek fark, onların yardımcıları olmalarıdır. İlkel kölelik, Kuzey Amerika'da yaşayan balıkçılar arasında görülen bir tür köleliktir. Bu ilkel toplulukların temel geçim kaynağı balıkçılıktı. Balıkçılıktan elde

edilen gelir arttıkça kölelere olan talep de artmıştır. Etnografların hesaplamalarına göre buradaki köle sayısı, savaş, soygun, zorla kaçırma ya da satın alma yoluyla arttıkça artmış, önce ortalama nüfusun yedide birine daha sonra üçte birine ulaşmıştır. Bu köleler genellikle zor koşullar altında çalışmış ve tüm insanî haklardan mahrum bırakılmış, yeri geldiğinde kabile liderinin cenazesinde kurban edilmişlerdir. Köleleri güçsüz ve çaresiz hissettirmek için onlara işkence yapılmış, evleri yakılmış ve hayattan hiçbir beklentilerinin kalmaması için zulmedilmiştir. Bu dönemde özellikle savaşta ele geçirilip köle olarak satılan kişilerin emeği kullanılmıştır (Diakov ve Kovalev, 2008: 30-31). Köleliğin oluşum süreci, çeşitli toplumlar açısından incelendiğinde aynı sistemin nüans farklılığı olsa da devam ettiği söylenebilir. Brahman hukukunda evrensel bir eşitlik anlayışı olmadığından insanlar, insanca hiçbir hakkı olmayan alt tabaka (yoksullar) ve insanca her tür hakka sahip olan üst tabaka (soylular) olarak iki sınıfa ayrılmıştı. Çin hukukunda köleler, en alt sıradaydı. Mısır'da köleler devlet mülkü olarak kabul edilmiş ve işçi olarak asırlarca çalıştırılmıştır. Çivi yazılı tabletler ışığında Mezopotamya kökenli toplumlarda –Antik Yunan ve Roma ile karşılaştırıldığında– kölelere biraz daha insancıl davranıldığı anlaşılmaktadır. Asya, Afrika, Avrupa ve Amerika kıtasındaki antik medeniyetlerde; Yahudi, Hristiyan, Müslüman toplumlarda ve birçok farklı dinde kölelik olarak adlandırılan bir kurum mevcuttu. Tıpkı Antik Yunan ve Roma'da olduğu gibi kralların ve imparatorların saraylarında, soylu ve zengin efendilerin malikânelerinde ve rahiplerin emrinde tapınaklarda çalışan bu kölelerin diğer kölelere nazaran yani en azından barınacak bir yerleri olduğu için çok daha iyi şartlara sahip olduğu düşünülürdü. Maden ve taş ocaklarında korkunç şartlar altında çalıştırılan kölelerden çok daha şanslı olan bu tür köleler, soylu ve kutsal efendilerinin zenginliğine zenginlik katmak için onların tarlalarında çalışır, arazilerini ekip biçer, hayvan yetiştirir ve besicilik yapardı (Lewis, 2017: 1-2).

Antik Yunan'dan alınan bir âdet olarak Antik Roma'da engelli, hasta ve evlilik dışı doğan bebeklerin ve çocukların ıssız yerlere bırakılarak terk edilmesi ya da kaçırılması, köle tacirlerine bulunmaz bir fırsat sunmuştur. Keza ödeyemediği borç nedeniyle özgür bir kişinin kendini ya da çocuklarını köle olarak satmak zorunda kalması; savaşta esir düşen erkeklerin ve kadınların köle ve cariye olarak satılması, köle ticareti açısından Roma'ya büyük bir gelir getirmiştir (Armağan, 2015: 40; Özel, 2003, 382-383). Her tür insanî haktan mahrum bırakılan köleler, bu mahrumiyet duygusunu sadece kendileri yaşamamış, köle bir anneden doğan çocuk da köle olarak kabul edildiği için bu mahrumiyet duygusuyla doğup büyümüştür (Akyüz, 2007: 495). Başka birinin canına kastettiği için köle olmak zorunda kalan insanlar da vardı; bu tür durumlarda kişi isteyerek ya da istemeyerek suç işlemiş olsa da başka birinin canına kast ettiği için ağır bir şekilde cezalandırılırdı (Erdoğan, 2022: 410; Fendoğlu, 1996:

27). Verilen ağır ceza nedeniyle köle olan bu tür kişiler, genellikle efendileri tarafından yeterince kullanıldıktan sonra para karşılığında başka birine satılmış böylece köle ticaretinden kazanç üstüne kazanç sağlanmıştır. Özgür bir kişinin açlık ve yoksulluk nedeniyle kendisini, çocuklarını ve diğer akrabalarını satması ise köle olmanın başka bir şeklidir. Hindistan, Çin, Yunan, Roma, Afrika, Avustralya, Arabistan ve Yahudi toplumunda görülen bu tür kölelikte kişi, borcunu geri ödeyemediği için kendisini ve akrabalarını borcuna karşılık olarak satmak zorunda kalır (Fendoğlu, 1996: 28).

Özellikle 15. yüzyıldan itibaren dünyanın farklı coğrafi bölgelerini keşfetmek için büyük malî desteklerle deniz aşırı seferler yapan ülkeler, bir yandan keşfettikleri yerlerde özgürce yaşayan halkları köleleştirip koloniler kurmuş diğer yandan para kazanma hırsıyla hızla artan bu seferler nedeniyle ortaya çıkan korsanların akın ve saldırılarına uğrayarak onlarla başa çıkmak zorunda kalmışlardır.

1.2. Eski Toplumlarda ve Semitik Dinlerde Kölelik

1.2.1. Eski Toplumlarda Kölelik

Mezopotamya, kuzeyde Toros Dağlarının, güneyde Basra Körfezi'nin, doğuda Zagros Dağlarının ve batıda Suriye Çölü'nün kuşattığı saha için kullanılan coğrafi bir terimdir. Kuzeyde ve batıda aşılması zor coğrafi unsurlarla kuşatılan ve Dicle ile Fırat arasında kalan bu geniş vadi, öteki yönlerden dış dünyaya açıktı (Sevin, 1999: 1). Mezopotamya'nın mutlak sınırlarla belirlenmesi imkânsız olsa da onun kültürel sınırları, batıda Suriye Çölü'nü Fırat Vadisi boyunca aşarak Filistin ve Lübnan dağlarına ve güneyde Elam üzerinden doğuya doğru genişler. Mezopotamya, burada gelişen Sümer, Akad, Babil, Asur medeniyetlerinin senteziyle kültürel bir kimliği de ifade etmektedir (Köroğlu, 2012: 12). Şehirlerin inşa edilmesi ve nüfusun artması, ihtiyaç mallarının komşu bölgelerden ticaret yoluyla satın alınıp getirilmesini gerektirmiştir. Bu açıdan Mezopotamya'da kentsel gelişim, mimarlık ve sanat gibi alanlarda yapılacak büyük hamleler, çevre bölgelerle yapılacak etkin ticari ilişkilere bağlıydı (Köroğlu, 2012: 19-20). Sümer Medeniyeti MÖ 3500 yılında güney Mezopotamya'da ortaya çıkmış olsa da Sümerlerin kökeni ve bu bölgeye gelmelerinin nedeni hâlâ belirsizliğini korumaktadır. İlk olarak Sümerler tarafından kullanılan çivi yazısıyla yazılan hukukî metinler, o dönemde yaşayan toplumların birbiriyle etkileşim içinde olduğunu gösterir. Bu etkileşim daha sonra çivi yazısı kullanan tüm Mezopotamya toplumlarında da görülebilir. Bu ortak zemin, o dönem toplumlarının sosyal yaşamı hakkında bilgilere ulaşılmasını ve kölelik sürecinin nasıl işlediğinin öğrenilmesini sağlamıştır (Yiğit, 1999: 53-55). Sümer Medeniyeti'nin sosyal yapısında sınıf farklılıkları vardır. Mezopotamya'da

toplumsal yapıya dayalı birliği sürdürmekten sorumlu olan kral, toplumda en üst konumdadır. Sanatçılar, tapınak hizmetkârları, zanaatkârlar, işçiler ve halk diğer bir toplumsal sınıfı oluşturur. Savaş esirleri, borçlarını ödeyemedikleri için satılan yoksullar, yoksul ebeveynler tarafından satılan çocuklar köle olarak adlandırılmış ve bunlar, toplumun en alt sınıfını oluşturmuştur. Mezopotamya’da işe yarayan kölelere çok değer verilir ve onlar değerli mal olarak görülürdü. Ayrıca saraylarda ve tapınaklarda hizmet eden köleler, saray hizmetlerinin önemli bir parçasıydı. Köleler, yün eğirme, tahıl öğütme, hayvanlara bakma, bira mayalama, yemek yapma gibi ev ekonomisinin hemen hemen her alanında çalışırlardı (Şenel, 1996: 85). Mezopotamya’da tarih boyunca sosyal düzeni tehdit eden eylemlere asla sınıfsal bir tepki verilmemiştir çünkü sosyal yaşam yasa ve yönetmeliklerle kontrol altına alınmıştır. Geç Sümer hukukunun örnekleri, en azından örf ve âdet hukukunun yazılı biçimde olduğunu göstermektedir (Yıldırım, 2004: 60-61). Mezopotamya toplumlarında toplumun en alt tabakasından sayılan kölelerin hiçbir hakkı yoktur; köle, efendisine aittir ve onun izni olmadan hiçbir şey yapamaz, hiçbir yere gidemez. Bir köle, kurallara uymadan, kent yöneticisini hiçe sayarak kent sınırından çıkarsa kaçak durumuna düşer. Bu durumda –köleler, efendilerinin yararına çalıştıkları ve ekonomik değere sahip oldukları için– yasa, kaçan kölenin sahibine iade edilmesini ya da başkalarının o köleyi efendisinin elinden almamasını şart koşar (Yiğit, 1999: 63). Akat Medeniyeti de kölelerin emeğinden sonuna kadar yararlanmıştır. Antik kaynaklarda kölelere kötü muamele edildiğine ilişkin bir kanıt yoktur. Akatlarda bir köle başka bir köleyi öldürürse öldürülürdü. Bir köleyi öldüren özgür bir kişinin ise öldürdüğü kölenin efendisine başka bir köle vermesi gerekirdi (Ferruh, 1969: 24). Gözlerinden rahatsız olan bir köleyi tedavi ederken onun kör olmasına neden olan doktor bile kölenin satın alındığı paranın yarısını kölenin sahibine ödemek zorundaydı. Bir mimar tarafından inşa edilen bir ev yıkılırsa ve ev sahibinin kölesi ölürse o zaman mimarın kölesi öldürülürdü (Abadan, 1943: 115). Asur Medeniyeti’nde köleler mal olarak kabul edilmelerine rağmen onlara bazı haklar verildiği görülmektedir (Kınalı, 1960: 73); örneğin, köleler sadece aileleriyle ticaret yapabilirlerdi (Okandan, 1948: 155; Eliade, 2009: 231-239). En eski medeniyetlerin beşiği olarak bilinen Hindistan, Pakistan, Nepal, Butan, Bangladeş ve Sri Lanka’yı kapsayan Hint Yarımadası, tarihî zenginliğiyle insanî gelişmeye katkıda bulunmuş aynı zamanda Avrupa kıtasının doğum yeri olarak kabul edilmiştir. Hint Yarımadası, Harappa Medeniyeti olarak da bilinen İndus Vadisi Medeniyeti’ne ve Aryanlar ya da Ariler olarak bilinen Aryan Medeniyeti’ne ev sahipliği yapmıştır. Hindistan’da Brahmanizmin kutsal metinlerinden biri olarak kabul edilip *Manu* Yasaları olarak bilinen ve Sanskritçe olarak yazılmış *Manusmṛti* (MS 2. yüzyıl – MS 2. yüzyıl) el yazmalarında da kölelik kavramı

üstünde durulmuş ve köle olmanın yedi nedeni şu şekilde listelenmiştir:

- 1) Savaş nedeniyle kölelik.
- 2) Ailevi nedenlerle (maddi açıdan para sağlamak için) yapılan gönüllü kölelik.
- 3) Köle olarak doğma nedeniyle olan kölelik.
- 4) Satılma nedeniyle olan kölelik.
- 5) Hediye olarak verilme yoluyla olan kölelik.
- 6) Miras olarak verilme nedeniyle olan kölelik.
- 7) Ceza nedeniyle olan kölelik.

Diğer antik medeniyetlerde olduğu gibi eski Hint medeniyetinde de bir baba borcuna karşılık olarak çocuğunu satabilirdi (Arsal, 1941: 47). Eski Hint dininde *kast* sistemi, kölenin seviyesini kesin bir şekilde belirlemiştir. Buna göre *kast*'ın altında yer alan *Sudralar* ve *kast*'ın dışındaki *Parialar* köle statüsündedir. Bu iki köle grubu çok zor koşullarda yaşardı bu nedenle onların durumu, diğer kölelerle karşılaştırıldığında çok daha kötüydü. *Manu* Yasası, efendilerine olan bağılılıkları artık kölelerin doğası haline geldiği için onların mülk sahibi olamayacağını ve serbest bırakılsalar bile efendilerine hizmet etme yükümlülüğünden kaçamayacağını açıkça belirtir. *Sudralar*'ın köleliği ömür boyu sürer çünkü onların tanrıça *Prüsa*'nın eteğinin dibinde yani en alt tarafta yaratıldığına inanılır. Hint inanışında ayaklar hizmeti temsil ettiği için köleler, özgürlere hizmet eden değersiz kişiler olarak görülür; hiçbir hakları yoktur sadece zulme ve hakaretlere katlanmak zorundadırlar (Arsal, 1941: 47-48; Çağdaş, 1974: 20). Çin Medeniyeti, bundan 5500 yıl önce Neolitik Çağ'ın başında Huang-Hu havzasındaki verimli topraklarda tarımla meşgul olan kabileler arasında ortaya çıkmıştır. Çin Medeniyeti'nin kurucusu olan Huang-Hu halkı MÖ yaklaşık 1500 yılında bir çeşit yazı geliştirmiş, Çinlilerin tarih sahnesine çıkışı da bu yazı sayesinde olmuştur (Kozak, 2011: 522). Çin toplumu, soylar tarafından yönetilir ve bu soylar art arda iktidara gelirdi. Bunlar arasından imparator olan kişi, iç karışıklık nedeniyle zayıflayan soyları devirerek ülkeyi ele geçirir ve egemenliğini feodal prenslere dayatmaya çalışırdı. Erken dönemde bu soylar halka hizmet ederken, sonrakiler bu çizgiden ayrılıp halktan uzaklaşmış ve ülkenin merkezî otoritesi zayıflamıştır. Bu nedenle feodal prensler bu avantajı kullanarak güçlenmiş ve yönetimi ele geçirmiştir (Akşit ve Oktay, 1985: 32). Türkistan'da MÖ yaklaşık 3000 yılında ilk Çin devleti kurulmuştur. Bu devletin kökeni, gelişimi ve organizasyon yapısına ilişkin kesin bilgiler mevcut değildir; bilinenler yalnızca Çin mitlerine dayanır. Bu mitlere göre söz konusu devlet otokratik krallık şeklindeydi. Devlet, kralların idaredeki başarısızlığı yüzünden küçük beyliklere bölünmüştü ama merkezî hükümet zayıf olduğu halde varlığını sürdürmüştü. Hükümdar, halkın kutsal yöneticisi ve gökyüzünün oğludur; feodal prenslerin üstünde olan bir

güçtür ve devletin başıdır. Dünyada, Tanrı tarafından ona verilen gücü kullanmaktadır. Çin, tarihte efsane yönetimler olarak adlandırılan Shun, Shia, Shang, Chou, Han, Tang hanedanları tarafından yönetilmiştir. Bu hanedanların en büyük sorunu, feodal beyler ve Türk akınlarıydı. Yüzyıllarca Çin birliğini kurmaya gayret eden bu hanedanlar için en büyük engel, toplumsal dağınıklık, dış baskılar ve feodalite idi (Şeriatı, 1987: 190-197). Çin halkı soylular ve köylüler olmak üzere iki sınıfa ayrılırdı (Okandan, 1948: 30). Çin yasalarına göre yalnızca savaş esirleri köle olarak kabul edilirdi çünkü Çin hukuk sistemine göre her Çinli *Sip* üyesiydi. Çinliler köleleştirilirse *Sip* onların intikamını almaya yemin etmişti. Bu nedenle olası bir kaostan kaçınmak için Çinliler köleleştirilmemiştir (Eberhard, 1947: 86). Savaş esiri olarak ele geçirilen köleler ise tarım işçisi olarak değil, genellikle çoban olarak çalıştırılmıştır. 8. yüzyılda çıkarılan bir yasayla tahta çıkan imparator Wang Mang, kölelerin bireysel kullanımını yasaklayıp tüm kölelerin devlet kölesi olarak çalıştırılacağını belirtmiştir (Eberhard, 1947: 102). Çin Medeniyeti'ndeki kölelik sistemini diğerlerinden farklı kılan nokta ister soylu ister halk sınıfından olsun efendilerin kölelerine iyi davranmasıdır hatta onlarla aynı evde birlikte yaşayanlar bile vardır (Eberhard, 1947: 103). Antik Mısır'da Mısır hükümdarlarına verilen bir lakap olan firavun soyunun tanrı Horus'un soyundan geldiğine ve bu soyun Güneş tanrısı Ra'nın oğlu olduğuna inanılırdı. Halk, Tanrı'nın yeryüzündeki tecellisi olduğuna inandığı ülkenin tek hükümdarı olan firavuna ibadet ederdi (Harman, 1996: 118-121). Firavunlar, yetki ve otoritelerini güçlendirmek için sürekli çaba sarf etmiş özellikle savaşta ele geçirilen esirleri ve mahkûmları köle olarak son derece zor şartlarda çalıştırmışlardır. Antik Yunan'da da sınıflar arasında büyük farklılık ve eşitsizlik vardı. Bu nedenle MÖ 7. yüzyılda Drakon, toplumsal düzeni sağlamak için yasalar düzenledi ancak bunlar soylu sınıfın haklarını koruyan buna karşılık diğer sınıflara ağır cezalar getirdiği için halk tarafından eleştirilmiştir. *Drakon* Yasalarından sonra MÖ 6. yüzyılda Solon tarafından yazılan *Solon* Yasaları, Atina'ya eşitlik ilkesini getirmiş olsa da bu durum, soylu sınıf tarafından benimsenmemiştir (Ağaoğulları, 2009: 78) Solon, toplumu gelir dağılımına göre dört sınıfa ayırmıştı:

- 1) 500 kile buğday üreten ya da aynı geliri farklı kaynaklardan elde edenler.
- 2) 300 kilelik geliri olanlar.
- 3) 150 kile geliri olanlar.
- 4) *Thetes* (Yoksul köylüler, işçiler, köleler).

Toplumda dördüncü yani en alt sınıfı oluşturan *thetes*, hayatta kalmak için her tür şeyi yapabilecek kapasiteye sahip olan kişileri içermekteydi (Adomeit, 2004: 44). Antik Yunan'da köle pazarı *agora* adı verilen kent meydanında kurulmuş ve köle ticaretini düzenleyen

yasalara göre insanlar köle alıp satmıştır. Aulus Gellius'a göre, Yunan köle ticaretinde satılan her köle için bir levha hazırlamaya özen gösterilmeliydi. Böylelikle ister kaçırmaya ya da tembelliğe istekli olsun ister hastalıklı ya da sakat olsun her kölenin ne durumda olduğu alıcı tarafından anlaşılabilir (Kranz, 1994: 30-31). Antik Roma'nın ilk kralı olan Romulus, Roma halkını *patricii* (soylular) ve *plebs* (halk) olmak üzere iki sınıfa ayırdı. *Patricii* sınıfı, soylu ve geniş arazilere (*latifundia*) sahip soylu ve zengin ailelerin üyelerinden oluşurken *plebs* sınıfı, Roma'da yaşayan, zanaat ve ticaretle uğraşan halk sınıfından oluşurdu. Soylular ve halk arasında açık bir ayrım vardı yani halk sınıfı, soylulara verilen hakların çoğundan yoksundu (Atlan, 2014: 1219). Hiçbir sınıftan sayılmayan, her tür haktan yoksun, efendileri tarafından mal olarak alınıp satılan, yeri geldiğinde rahatlıkla öldürülen köleler ise Roma kentinin iş gücü açısından en önemli ve kalabalık bölümünü oluştururdu (Tekin, 2008: 195). Roma İmparatorluğu için köleliğin önemi, diğer çağdaş toplumlardan farklıdır. Roma sadece büyük bir imparatorluk değil, aynı zamanda birçok farklı etnik, kültürel ve dinî topluluğu içeren ve yoğun bir nüfus ve malzeme ile dolu olan çok aktif bir toplumdur. Bu nedenle bu kadar büyük bir imparatorlukta ticaret, tarım ve inşaat faaliyetlerini yürütmek çok büyük sayıda köle emeği gerektiriyordu. MS 1. yüzyılın sonunda İtalya'da toplam nüfusun %40'ını oluşturan iki ya da üç milyon köle olduğu tahmin edilmektedir (Freeman, 2005: 258). Diğer antik medeniyetlerde olduğu gibi Roma'da da savaşta ele geçirilen esirler ve borçlarını ödeyemeyenler köle olarak satılırdı. Kölelerin sorunu sadece çok zor koşullarda, yarı aç ve yarı tok çalışmak değildi; onlar, evlenme, mülk edinme, insanca yaşama gibi temel haklardan tamamen yoksun bırakılmışlardı. Mahkemede ifade veren kölelere işkence yapılır ve bu süre içinde yaralanır ya da ölürlerse sahiplerine tazminat ödenirdi (Diakov ve Kovalev, 2008: 112-115). Kölelerin bu şartlarda yaşaması ve çalıştırılması da kanunla garanti altına alınmıştı. Bu nedenle efendinin kendi kölesine zarar vermesi haksızlık sayılmıyordu çünkü efendinin kendi kölesini öldürme yetkisi vardı (Çelebican, 1982: 140). Ekonomisi tarıma dayanan antik toplumlarda olduğu gibi Roma'da da köleler aşırı zulüm ve baskıya maruz kalmışlardır. Nüfusun üçte birini oluşturan ve çiftliklerde çalıştırılan köleler; koyun, sığır gibi hayvanların yetiştirilmesinde, zeytin, üzüm gibi tarımsal mahsullerin üretim işinde kullanılıyorlardı. Ancak baskıcı ve zalim bir idare altında bu kadar büyük bir köle ordusu etkili ve itaatkâr bir şekilde çalıştırılabilir. Zamanla köleler eğlence unsuru olarak da kullanıldı; gladyatör olarak arenalarda dövüştürülüp izleyicilerin gözü önünde birbirlerini öldürdüler (Freeman, 2005: 389, 481).

1.2.2. Semitik Dinlerde Kölelik

Göksel veya kutsal din, peygamberin vahyine dayanan bildirisidir, insanlara her türlü

iyiliği kendi tercihleriyle yapmalarını ve kötülüklere maruz kalmalarını önlemeyi öğretir. Tek olana inanmayı ve yalnız O'na ibadet etmeyi emretti. Allah'ın vahyine ve Peygamberlerin mesajına dayanmayan düşünceler göksel din olamaz. Bugün yeryüzünde varlığını sürdüren üç göksel din; Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'dır. Yahudilik, yakın doğuda yaşamış olan İsrailoğulları ve İbranilere dayanan semitik dinlerin en eskisidir ancak mensubu en az olan dindir. Belirli bir coğrafyayla kimlikleştiren Yahudilik; bir ırkın yaşamını, itikadını, dil, edebiyat, hukuk ve sanatını içeren, İsrailoğullarının tarihsel sürecinde belirmiş dinî bir gelenektir. Bu dinin Kutsal Kitabı Tanah'tır ve ilahi kitapların en eskisidir (Özcan, 2016: 42). Yahudiliğin tarihi MÖ 1750 yılında Hz. İbrahim ile başlar. Keldanilerin Ur şehrinde dünyaya gelen Hz. İbrahim, babasıyla beraber Harran'a göçtükten sonra Tanrı'nın isteğiyle ailesini ve kardeşi Hz. Lut'u yanına alarak Kenan'a gitmiştir. Orada baş gösteren kıtlık nedeniyle Mısır'a geçen Hz. İbrahim buradan varlıklı olarak tekrar Kenan'a dönmüştür. Hz. İbrahim'in eşi Sara'dan Hz. İshak ve cariyesi Hacer'den Hz. İsmail adlarında iki oğlu dünyaya gelmiştir. Hz. İshak'tan önce doğan Hz. İsmail, Hz. İbrahim tarafından annesiyle birlikte Paran'a/Faran'a gönderilmiştir. Hz. İbrahim'in soyunun ikinci oğlu Hz. İshak'tan devam ettiğine inanılır (Eisenberg, 1987: 263). Kendilerine birçok peygamber gönderilen İsrailoğulları göçebe bir topluluktur. Genelde çobanlık yapmışlardır. İsraililer, Yusuf (a.s.) vasıtasıyla Mısır'a göç ettiler. Bu göç esnasında Mısır, Hiksos Hanedanı'nın (MÖ 1700-1580) yönetimi altındaydı. Hiksoslar, Mısırlıları, iktidarı zorla ele geçirdikleri için önemsemiyorlardı. Mısırlı milliyetçiler, saltanatı onlardan geri almaya çalıştı çünkü amaçları Mısırlılarla birlikte hüküm sürmeye devam etmektir. Tevrat'a göre Firavun, Hz. Yusuf'un kardeşlerinin Mısır'a gelmesinde ısrar etti ve onlara tüm ülkenin zenginliğine sahip olmayı vaat etti. İsraililer göçten sonra Mısır'ın en verimli topraklarına yerleşti, ilk dönem onurlu bir hayat yaşayıp Mısır'da çoğaldılar ancak toplumdan kendilerini soyutlamaları insanların dikkatini çekmiş ve bu durum Mısırlıları kaygılandırmıştı (Tekvin, 45/17-20). Aynı zamanda Hiksos yönetimi sona ermiş ve yeni yönetimde Yahudilerin durumu kötüleşmişti. Firavun II. Ramses döneminden önce başlayan Yahudilere karşı bakış açısı özellikle bu dönemde nefrete ve düşmanlığa dönüşmüştü. Bu durum Mısırlıların Yahudilere verdiği bir tepkiydi çünkü Yahudiler, Hiksoslarla birleşerek ülkenin her tür kaynağından yararlanmışlardı. Buna karşılık Yahudiler boş durmuyor; Mısırlıları yok etmek için plan yapıp isyan çıkarıyorlardı. Çünkü Hiksosların kendilerine verdiği ayrıcalıklara alışkınlardı. Hızlı nüfus artışının yarattığı endişeden dolayı Mısır hükümeti Yahudilere büyük baskı uyguladı ve planlı bir soykırım yapmaya girişti. Dört asır süren bu dönem, Yahudilerin karakterine etkisi açısından çok önemli bir dönemdi (Exodus, 12/40). Musa peygamberin önderliğinde Mısır'da kölelik ve

sığınma hayatı sona erdi ve Yahudiler MÖ 1250 yılında Firavun'un zulmünden kurtuldu. Bundan sonra geçici olarak kölelikten kurtulan Yahudilerin bu olayı, *Exodus* (Çıkış) olarak adlandırıldı ve kimi eylemlerinden dolayı kırk yıl çölde dolaşmaya mahkûm edilip özgürlüğe layık görülmediler. Mısır'daki kölelik ve baskıcı yaşam, kalplerinde bir aşağılanma duygusu yarattı ve bu duygu derinlerine işledi. Bu durum bir asabiyet kaybı olarak değerlendirilebilir ve aşağılanmayı yaşamamış, korkusuz bir neslin gelmesi kırk yıl aldı. Sonunda Filistin'e girdiler ve Hz. Davud ve Hz. Süleyman zamanında (MÖ 1050-950) bağımsız ve görkemli bir devlete kavuştular (Haldun, 1982: 454-455). Yahudi inancında Tevrat'ın ilk kitabı olan *Genesis* (Yaratılış) bölümüne dayanılarak Tanrı Yehova tarafından Hz. İbrahime'e ve onun soyuna kutsal bir ülkenin vaat edildiğine ve bunun Vaat Edilmiş Topraklar olduğuna inanılır. Bu nedenle Yahudiliğin belirli bir kutsal toprakla bütünleşip özdeşleşmiş ve bizzat Tanrı tarafından seçilen seçkin bir milletin onun seçtiği yerde yaşayabileceği bir din olduğuna inanılır (Aydın, 2016: 175). Seçilmiş olmak, Yahudilerin kutsal bir halk olarak Tanrı'nın varlığını diğer halklara tanıtmak ve diğer halklara rehberlik etme görevi ile ilgilidir. Bu seçkinlik duygusu ve Tanrı ile İsrail arasındaki özel ilişki, Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. Yakup ile Tanrı arasında yapıldığına inanılan antlaşmadan ileri gelmektedir (Aydın, 1987: 11-12). Tevrat'ta önceki toplumlarda var olan kölelik sisteminden bahsedilir ve "Köle sahibi olun" denir; bu emre dayanarak İbraniler de köleliği uyguladılar. Köleler, yabancı ve İbrani olmak üzere ikiye ayrılırdı. Yabancı köleler, efendileri tarafından serbest bırakılmadıkça her zaman köle olarak kalır; borç ve yoksulluk nedeniyle köle olan İbraniler ise yedi yıl hizmet ettikten sonra otomatik olarak kölelikten kurtulurdu. Özgür olan Yahudilerin köle olabileceği koşullar ve kölelik zamanı sınırlıdır. *Talmud* adlı yasada belirttiği üzere Yahudiler nadiren kendilerini eşya gibi satarlar çünkü dinî inançlara göre İbraniler efendilerine değil, Tanrı'ya hizmet etmekten sorumludur. İbranilerin köle olarak satılabilecekleri kişiler de sınırlıydı. Örneğin kadınlara, yabancılara, suç işlemiş ya da ahlâksız kişilere satılamazlardı. Buna rağmen satılırlarsa satış sözleşmesi geçerli olur ancak kölenin yakınları ve İbrani cemaati için o kişiyi fidye ile kurtarmak dinî bir sorumluluk sayılırdı. İbrani kanunlarına göre köleler evlenebilir ancak yasa, kölelerin mülk sahibi olmasını açıkça yasaklamaktadır. Köle, başkalarından aldığı ya da bulduğu her şeyi efendiye iade etmek zorundadır. Köleler efendilerinin malı olarak kabul edilir. Bu açıdan bir köleyi yaralamak suçtur çünkü yaralayan kişi, efendinin mülkiyet hakkına saygısızlık etmiştir ve ona tazminat vermek zorundadır ayrıca belli bir süre kölenin çalışmasına engel olduğu için onun tedavi masraflarını karşılar çünkü efendisine büyük zarar vermiş sayılır (Akyüz, 2007: 505). İbraniler arasında kölelerin kurtuluşu, din ve hukuk kitaplarında da geniş bir şekilde düzenlenmiştir. İbrani dinine göre

her elli yılda bir genel kurtuluş töreni düzenlenir. Tüm İbrani köleler özgür olur ancak İbrani bir köle babadan ve yabancı bir köle anneden doğan çocuklar, yasa gereği annenin kölelik durumuna bağlı olarak köle sayılır. MS yaklaşık 30 yılında ortaya çıkan Hristiyanlığın peygamberi olan Hz. İsa'nın doğum ve ölüm tarihi tam olarak bilinmese de onun MÖ 5 yılında doğduğu, MS 32/33 yılında ise öldüğü düşünülmektedir. Hz. İsa 28/29 senesinde Vaftizci Yahya tarafından vaftiz edildi. Vaftizci Yahya, o sıralar Şeria Irmağı'nın çevresindeki bölgedeydi ve orada insanları vaftize davet ediyordu. O, "Krallık yakında kurulacak" demesine rağmen Mesihlik sanını üstlenmemiştir (Eliade, 2009: 381). Öyleyse Hz. İsa MS 32/33 yılında öldüğüne göre vaftiz olmasından kısa zaman sonra tebliğe başlamıştır. Hz. İsa'nın peygamberlik döneminde memleketi olan Filistin, Roma İmparatorluğu'nun idaresindeydi ama Filistin'in bağımsızlığını kaybetmesi daha eski tarihlere dayanır. Onlar hem bağımsızlıklarını kaybetmiş hem de yurtlarından sürülmüşlerdir. Nitekim MÖ 734-581 yılları arasında İsraililer altı kez yurtlarından çıkarıldı ve Mısır'a ya da Yakın Doğu'daki öteki bölgelere sığındılar. MÖ 538 yılında Kudüs'e döndüler ancak çile çekmeye devam ettiler. Zaman içinde İskender'in, Selevkosların ve Romalıların idaresi altına girdiler (Johnson, 2000: 104). Hz. İsa'nın vaaz vermeye başladığı dönem, Roma İmparatorluğu en geniş sınırlara ulaşmış; Avrupa'da İspanya, Afrika'da Mısır, Yakın Doğu'da Suriye ve Filistin'e yayılmıştı. Mesih'in ölümünden kısa bir süre sonra güney Britanya Roma tarafından yönetildi. Roma'da çok tanrılı din anlayışı egemendi. Bu durum Hristiyanlığı sempatiyle karşılamaya uygun değildi ve Hristiyanlığın tek tanrısı öncelikle imparatoru rahatsız edecekti. Ancak imparatorun Hristiyanlığa muhalefeti yalnızca dinin Tanrı anlayışından kaynaklanmıyordu. Hristiyanlık, imparatorluk düzeni için tehlike oluşturabilecek bir mesaja sahipti. Köleliği reddediyor hatta kölelerin özgür insanlara eşit olduğunu iddia ediyordu. İsa Mesih'ten sonra Hristiyanlığın en büyük önderi olarak kabul edilen aziz Paulus, Galatyalılara yazdığı bir mektupta şöyle demiştir: "Artık ne Yahudi ne Yunan ne köle ne özgür ne erkek ne dişi ayrımı var. Hepiniz Mesih İsa'da birsiniz" (Galatyalılar: 3, 28). Paulus bu sözleriyle herkesin Tanrı huzurunda eşit olduğuna dikkat çekiyordu ancak Roma İmparatorluğu artık gelenekselleştirdiği kölelik kurumunun tadını çıkarmaya devam ediyordu. Bu nedenle yönetim tarafından zorbaca davranılan Hristiyanlar artık imparatorluğun farklı yerlerinde ayaklanmaya başladılar. Filistin, Hz. İsa'nın ve Hristiyanlığın doğum yeri; Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altında olmasına rağmen Filistin halkı, heykellere, putlara, kutsal taşlara, orman ya da pınarların koruyucu ruhlarına, gökte zevk-ü sefa içinde yaşayan ölümsüz tanrılara tapmıyor, tek bir Tanrı'nın olduğuna inanıyor ve sadece ona ibadet ediyordu (Jomier, 2008: 7-8). Var olan İncillerde yer alan köleler ve cariyelerle alakalı bazı kurallar şu

şekildedir: “Köleyken mi çağrıldın, üzülme. Ama özgür olabilirsen fırsatı kaçıрма! Rabbin çağrısını aldığı zaman köle olan kimse şimdi Rabbin azatlısıdır. Özgürken çağrılmış olan da Mesih’in kölesidir. Bir bedel karşılığı satın alındınız, insanlara köle olmayın” (*Korinthoslular: 7/21-23*). Kölelik sistemine dayanan Katolik Kilisesi ve diğer kiliseler kendi dinlerinin kölelerini evlât edinmenin bir zararı olmadığına inanıyordu. Aquinolu aziz Thomas’a göre kölelik Adem’in günahının bir sonucu olsa bile Hristiyanlık zamanla kölelere daha nazik davranma konusunda köle sahipleri üzerinde olumlu bir etkiye sahip olmuştur (Aydın, 1987: 237; Fendoğlu, 1996: 74-76). Son din İslamiyet’tir ve onu tebliğ eden kişi, son peygamber olan Hz. Muhammed’dir (sav). Bu dinin kutsal kitabı Kur’an-ı Kerim’dir. İslam’ın mensuplarına iman etmiş, inançlı manasında Mümin; Allah’a (c.c.) teslim olmuş manasında Müslüman denir. Aynı zamanda ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem’in tebliğ ettiği ilk Tevhid dini olan İslam, önceki semavi dinlerin devamı niteliğindedir. Kur’an’daki inanç esasları ilk peygamberin bildirdikleriyle aynıdır. Tüm semavi dinler esasında birdir ama öteki iki semavi din, zaman içinde değişmiş, bozulmuştur. Son Peygamber Hz. Muhammed (sav), Allah (c.c.) tarafından yol göstericilerin sonuncusu ve en büyüğü olarak görevlendirilmiştir. İslam sözcüğü, boyun eğmek, teslim olmak, barış ve kurtuluş manalarına gelen *silm* kökünden gelir. Kur’an’a göre İslam, Allah (c.c.) nezdindeki hak dindir ve İslam’ın haricindeki dinlerin hiçbirisi Allah (c.c.) tarafından kabul görmeyecektir. Vahye göre, İslam ilk ve son dindir. İsmi, Allah’ın (c.c.) emir ve iradesine teslim olunması yönünden gelen İslam, son peygamber tarafından bildirilen dinin özel ismi olduğu gibi, önceki peygamberlerce bildirilen dinin de adıdır (*Al-i İmran: 3/19*). İslam, dinin hükümlerini, kalp ile inanıp tasdik ettikten ve inancını dile getirdikten sonra gereği gibi yapmaktır. Müslümanlık sadece bir inanç değildir, aynı zamanda İslam’ın tüm kurallarını yerine getirerek inancını söz ve işlerle belli etmektir (Harman, 2001: 3-5). Hz. Muhammed (sav), 20 Nisan 571 yılında Mekke’de dünyaya geldi. Araplarda yeni doğanları sütanneye verme geleneği olduğu için Hz. Muhammed (sav), doğduktan kısa bir süre sonra Halime adındaki bir sütanneye verildi. Halime’nin dört ya da altı yaşına kadar büyüttüğü Hz. Muhammed (sav), henüz altı yaşındayken annesi Amine’nin vefatı nedeniyle dedesi Abdulmuttalib’in velayeti altına girdi. Sekiz yaşında dedesi vefat edince de amcası Ebu Talib’in yanında yetiştirildi (Aktaş, 2021: 202-206). Yirmi beş yaşında Hz. Hatice ile evlenen Hz. Muhammed’in (sav) iki erkek ve dört kız çocuğu olmuş; kırk yaşında da peygamber olarak görevlendirilmiştir (Aydın, 2016: 431-432). 610 yılında İslam, vahiy biçiminde Hz. Muhammed’e bildirilmiştir. Peygamber, Mekke’deki mevcut durum uygun olmadığı için tedbir açısından bu gerçeği üç yıl gizli tuttu ve sadece yakın çevresine tebliğ etti bunun sonucunda İslam yayılmaya başlayınca Mekkeliler, Müslüman olanlara

hiçbir şekilde rahat ve huzur vermediler. Bu nedenle Müslümanların bir kısmı ilki 614, ikincisi 616 yılında olmak üzere iki kere Habeşistan'a hicret etti ama Mekke'de baskı ve zulüm devam ettiği için Hz. Muhammed (sav) 622 yılında halkıyla birlikte Mekke'den Medine'ye hicret etti. Bu olay, İslam tarihinde yeni bir dönem başlattı (Özcan, 2001: 27). Medine'de ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi alanda kısa sürede önemli bir güç kazanan Müslümanlar ile kervan ticaretini kaybetmeyi düşünmeyen Mekke sakinleri arasında Bedir Savaşı yapıldı. Bu savaş, Arap Yarımadası'nda Müslümanlara büyük bir itibar ve güç kazandırdı. Ayrıca bu zafer sayesinde Hz. Muhammed (sav), İslam'ı tebliğ etme fırsatına sahip oldu. Uhud, Hendek ve diğer savaşlardan sonra imzalanan Hudeybiye Antlaşması, İslam tarihinde önemli bir dönüm noktası oldu. Antlaşmanın imzalanmasından sonra tüm Arap kabileleri Müslümanların varlığını kabul etti ve İslam hızla yarımada yayıldı. 625 yılında Hayber fethedildi ve aynı sene Hz. Muhammed (sav), Habeşistan, Bizans, Mısır ve Sasani hükümdarlarının yanı sıra Belka ve Yemame hâkimlerine elçiler göndererek onları İslam'a katılmaya davet etti. (Aydın, 2016: 439-442). İslam'dan önce yaşanan Cahiliye (Cehalet) Dönemi'nde kölelik önemli bir sosyal kurumdur. Arap toplumunda kölelere çok sert ve acımasız davranılıyordu. İslam'ın gelişi, bu durumun değişmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. İslam söz konusu olduğunda kölelik ne bir cezalandırma aracıdır ne de belirli ekonomik hedefler için yararlanılan bir araçtır bilakis insanların korunup hayat koşullarının düzenlendiği bir durumdur (Parlatır, 1996: 6). Onlara maddi ve manevi alanda yeteneklerini geliştirmeleri için çeşitli fırsatlar sağlayıp gelecekte bu zorlama efendiye uygulanacak, böylece efendi onu özgür bir duruma geri getirebilecektir. Köleler yasaların gerektirdiği belirli bir kültür ve bilgi düzeyine sahipse gerektiğinde özgürlüğünü parayla satın alabilirler. Burada vurgulanması gereken nokta, İslam'ın kölelere hoşgörülü davranmak zorunda olmasıdır çünkü Kur'an kölelere iyi davranılması ve onlara kötülük yapılmamasını söylemektedir (Bursevi, 1996: 2-214). Ayrıca Kur'an, kölelerin korunması, Allah'ın verdiği rızıktan onların mahrum edilmemesini emreder çünkü herkese rızkını veren bir tek Allah'tır (Nahl: 16/71). İslam dininin çıkış noktası, yüce Allah'ın bütün varlıkların en şerefli olanı olarak yarattığı insanın izzet-i nefsinin savunmasıdır. Bu nedenle İslam, köleliği ortadan kaldırarak insanın şerefini ve özgürlüğünü korumayı amaç edinmiştir. İslam'ın ilk yayıldığı yıllarda kölelere birçok hak tanınması ve zamanla onların köle olmayan özgür bir insana denk konuma getirilmesi bunu kanıtlar (Umara, 1992: 12-15).

1.3. Kölenin Sınıfsal ve Toplumsal Durumu

Köle olmanın en temel nedenlerinden biri doğumdan kaynaklanan kölelikti. Anne köle ise baba özgür bir insan olsa da bebek, köle olarak doğardı. Maddi imkansızlıklar nedeniyle borçlanan özgür insanlar da borçlarının bedeli olarak statülerini kaybedip köle olurlar ancak borçlarını ödedikleri zaman özgürlüklerini geri kazanabilirlerdi. Yapılan savaşlar sonucunda ele geçirilen esirler, köle olarak satılır bu durum kente ekonomik açıdan büyük yarar sağlardı (Bloch, 1940: 52). Köleler maden ve taş ocaklarında, değirmenlerde, inşaat işlerinde ağır ve zor şartlarda çalıştırılır, hamallık yaparlardı. Bu kölelerin yasal yolla evlenmesi, aile ve mülk sahibi olması kesinlikle yasaklanmıştı. Diğer antik medeniyetlerde olduğu gibi Antik Yunan ve Roma’da da efendisine saygısızlık yapan, isyankâr ve süregiden düzeni kökten yıkmak için yeterli kapasitesi olduğu görülen köleler, diğer kölelerin gözü önünde kırbaçlanır hatta *equuleus* olarak adlandırılan işkence tezgâhına yatırılıp işkence görürlerdi. Kölelerin maruz bırakıldığı bütün bu olumsuz koşulların yanı sıra onların azat edilmesi de söz konusuydu yani köleler, efendileri tarafından resmî ya da gayriresmî bir şekilde azat edilebilirdi. Eğer bir kölenin efendisi, kent yöneticisinin (praetor) huzurunda kölesini azat ettiğini söylerse o köle resmen azat edilirdi. Yine köle sayımı için düzenlenen ve beş yılda bir gerçekleşen sayımlarda (census) efendiler kölelerinin isimlerini yazarak onları resmen azat edebilirdi ama bu yöntem sadece imparatorluk döneminde gerçekleşmiştir. Köleler vasiyet yoluyla da resmen azat edilebilirdi ki bunun en çok kullanılan yöntemlerden biri olduğunu söylemek gerekir. Bir köle, efendisinin topluluk içinde kendisini azat ettiğini bildiren tek bir sözülle azat edilebilirdi ancak bu gayriresmî bir şekilde yapıldığı için sözde azat edilen köle, resmen azat edilip artık halk sınıfından sayılan azatlılar gibi oy kullanma hakkına sahip olamazdı.

1.3.1. Kadın Köleler

Ataerkil bir yapıya sahip olan Antik Yunan ve Roma’da özgür doğumlu, soylu sınıftan kadınlar bile erkek egemenliğinin baskın gücüne karşı çıkamadan evleriyle sınırlandırılmış bir yaşam sürerken bu tür toplumlarda köle olarak yaşayan kadınların durumunu ve yaşam şartlarını değerlendirmek zor olmayacaktır (Yılmazcan, 2020: 276). Antik Yunan ve Roma hukuku, belirgin bir toplumsal cinsiyet ayrımcılığı nedeniyle özellikle soylu kadınların kamusal alanda çalışmasına izin vermediği için kadınlar, eşlerinin egemenliği altında yaşamak zorundaydı (Erişkin, 2013: 20). Soylu kadınların hayatı bu şekilde sınırlandırılmışken halk sınıfından kadınların ya da köle kadınların böyle bir sınırlandırma içinde olmadığı hatta hayat kadınlarının ve köle kadınların soylu kadınlardan daha özgür olduğu söylenebilir (Aydemir, 2020: 4). Kadın köleler genellikle onları satın alan efendilerinin cinsel hazlarını tatmin etmek

için kullanılır ve efendinin evinde hizmetçi olarak çalışırlardı. İster kadın ister erkek olsun bir efendinin ne kadar çok kölesi olursa o kadar çok maddi gücünün olduğuna inanılırdı. Köle bir kadından doğan çocuk, çocuğun babası hangi sınıftan olursa olsun annenin köle olmasından dolayı köle olarak doğardı (Yılmazcan, 2020: 23). Bu nedenle köle kadınların efendilerinden gebe kalmamak için korunması gerekirdi. Antik Yunan'da ve Roma'da kadınlar, istenmeyen gebelikleri önlemek ya da sonlandırmak için çeşitli otların yanı sıra özellikle acı vişne tohumu kullanırlardı (Koçbey, 2023: 147). Kadın kölelerin efendileri tarafından genelevlere hayat kadını olarak satıldığı ancak bazılarının hasta numarası yaparak böyle korkunç bir durumdan kurtulduğu bilinmektedir (Koçbey, 2023: 154).

1.3.2. Savaşçı Köleler (Gladyatörler)

Bu tür köleler, köle pazarlarında satışa çıkarılan güçlü, kuvvetli ve sağlıklı savaş esirlerinden seçilirdi. Karadeniz Bölgesi'nde özellikle Sinop (Sinope) ve Trabzon (Trapezos) limanından Roma'ya getirilen ve doğaları bakımından savaşçı olan Spartalı köleler, arenalarda gladyatör olarak dövüşür böylece efendilerine maddi açıdan büyük gelir sağlardı (Yılmazcan, 2020: 42). Maden ve taş ocaklarında çalıştırılan güçlü kuvvetli köleler de gladyatör olarak savaşmak için arenaya çıkarılır, eğer herhangi bir suç işlemişlerse vahşi hayvanların önünde canları pahasına savaşarak hayatta kalmaya çalışır (Aktaş, 2022: 53-54); böyle korkunç bir durum karşısında gösterdikleri güç ve azimle hayatta kalanlar ödül olarak azat edilebilirdi.

1.3.3. İşçi Köleler (Süreç İçinde Toprak Sahibi Olan Köylüler)

Antik Yunan ve Roma toplumunda köleler hemen hemen her işi yapar, kendisi de köle olan bir kâhya (vilicus) tarafından sürekli denetlenirlerdi. Efendinin en güvendiği kölelerin arasından seçtiği bu kişi, onun yokluğunda sanki bir vekil gibi her şeyi yönetir ve kontrol ederdi. Topraklarına toprak katarak daha da zengin olan soyluların arazilerinin genişlemesi, zamanla daha fazla kâhyaya ve köleye ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur (Aktaş, 2022: 43). Antik Yunan ve Roma toplumunun ekonomisinin tarıma dayalı olması, bu alanda çok sayıda köle çalıştırılmasını zorunlu kılmıştır. Romalı ünlü dilbilimci M. Terentius Varro'ya göre köleler tarımdaki sesli kölelerdi bu nedenle onların itaat altına alınıp kontrol edilmeleri gerekmekteydi (Aktaş, 2022: 44). 5. yüzyıldan 9. yüzyıla kadar yerleşik bir hal alan feodal yapı da bu tür bir tarımsal kölelikten kaynaklanmış; geçimini topraktan sağlayan insan zamanla elindekiyle yetinmekten vazgeçip daha fazlasını istemiş, topraklarına toprak kattıkça sınır tanımaz bir açgözlülükle feodal düzene hizmet etmiştir (Ülgen, 2010: 3).

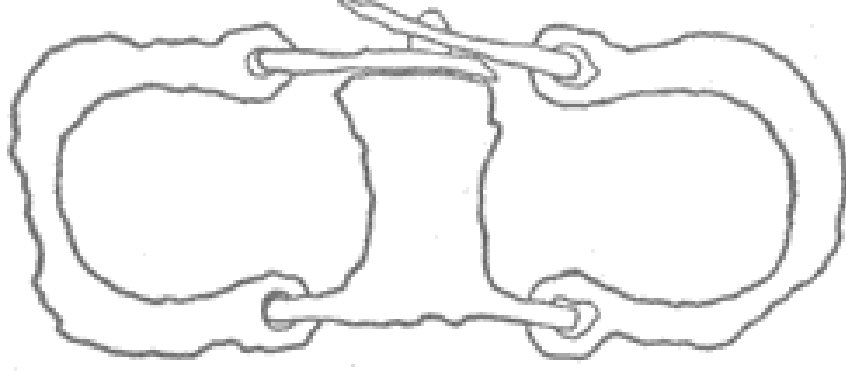
1.4. Antik Yunan'da Köleliğin Ticari ve Sosyal Alandaki Etkileri

Antik Yunan'da MÖ 6. yüzyıldan itibaren köleliğin bir sistem haline geldiği anlaşılmaktadır. Ancak Attikalı olmayıp Atina'ya dışarıdan geldiği için *metek* olarak adlandırılan, ağır işler dışında ticaret ve zanaatla uğraşan ve oy verme hakkına sahip olmayan kişiler bu sistemin dışında tutulmuştur (Taş ve Günay, 2015: 142). Kolonizasyon Dönemi'nde (MÖ 750-550) Yunanlar tarafından kurulan yeni kolonilerle egemenlik alanı genişlemiş (Smith, 2010: 45); Perslere karşı yapılan savaşlar, yeni ticaret yollarının açılmasını ve ülkeye daha çok kölenin gelmesini sağlamış bunun sonucunda köle nüfusu %15 ile %35 arasında artmıştır (Yılmazcan, 2020: 40). Savaşlardan ele geçirilen ganimetler sayesinde kent devletlerinin zenginleşmesi, yerli halkın zamanla çiftçilik ve zanaatkârlık gibi ekonominin temelini oluşturan işleri küçük görmeye başlamasına neden olunca bu işler için köleler kullanılmıştır (Bakırezer, 2008: 21). Kölelerin hem güç gerektiren işlerde fiziksel hem de ticari işlemlerde zihinsel olarak kullanılabilmesi, onların köle pazarlarında köle tacirleri (*venalicii*) tarafından belirlenen satış fiyatlarında da gözle görülür bir fark yaratmıştır (Şanlıbayrak, 2007: 80). Özellikle MS 1. yüzyılda kendini tamamen ticarete kaptıran Romalı soyluların köleleri ticari işlemler için zihinsel açıdan kullanması, onlara *peculium* (küçük tasarruf) olarak adlandırılan bir hakkın verilmesini bile sağlamış ancak bu durum köleler arasında nitelik açısından bir fark yaratmıştır (Kerov, 2016: 105-106). Gerek Antik Yunan'da gerekse Roma'da satın alınan bir kölenin efendisine kayıtsız ve şartsız itaat etmesi ve ona karşı asla yanlış bir davranışta bulunmaması gerekirdi. Buna karşılık efendinin satın aldığı kölesini aşağılama, ona acımasız bir şekilde işkence yapma ve her tür işte çalıştırma hakkı vardı ancak bu durum, artık böyle korkunç bir muameleye katlanamayan kölenin de efendisinden intikam alma duygusunu harekete geçirip cinayetle sonuçlanabilirdi. Bu nedenle efendisini zehirleyen ya da öldüren bir kölenin kaçtıysa yakalanması ya da cinayeti hangi kölenin işlediği belli değilse katilin bulunması için efendinin bütün kölelerinin sorgulanması ve cinayeti işleyen köle bulunduktan sonra onun öldürülmesi yasal olarak belirlenmişti (Koçbey, 2023: 149).

1.4.1. Hukukî Açıdan Kölelerin Hakları

Kölelerin hemen hemen her işte çalışması, efendilerinin artık gereksiz işlerde çalışmak yerine ticarete yönelip kazançlarına kazanç katmalarını sağlamış buna rağmen onların efendilerini bu şekilde zengin etmesi, yaptıkları en küçük hatadan dolayı cezadan bağışık tutulmalarını sağlamamıştır (Kerov, 2016: 62-63). Çünkü efendinin kölesi üzerinde mutlak güç sahibi olması, kölenin de kayıtsız şartsız efendisine itaat etmesi yasalarca belirlenmişti

(Yılmaz, 2015: 11). Daha önce de belirtildiği gibi köleler mal olarak kabul edilir, satın alınır, satılır ve efendinin tasarrufuna göre muamele görürlerdi (Taş ve Günay, 2015: 151). Kölelere insana özgü olan hiçbir hakkın verilmeyişi, ilerleyen süreçte serf yapısının ortaya çıkmasına ve mülkiyet hukukunun gelişmesine neden olmuştur (Kılıç ve Demirçelik, 2015: 183). Antik Yunan'da köleler, hiçbir hakkı olmayan ve üretim amacıyla kullanılan mallardı; aynı şekilde Sparta'da *helotlar* (Yu. εἰλωτες) olarak adlandırılan sınıf, Sparta'da yaşayan ve tarımla uğraşan kölelerden oluşurdu. Spartalılar tarafından baskı altında tutulan bu kölelerin de hukuki açıdan hiçbir hakkı yoktu (Yılmazcan, 2020: 129). Roma'da kişilerin statüsü yani yurttaş ve özgür olma durumu, medeni hukuk (*ius civile*) çerçevesinde belirlenmiş ve buna göre hareket edilmiştir (Günveren 2018: 532). Köle üzerinde mülkiyet (*dominica potestas*) maddesinde kölelerin efendilerine karşı uyması gereken kurallar ve efendilerinin onlara neler yapabileceği belirlenmişti. Köleler insan sayılmadığı için yasal olarak evlenemezlerdi. Kölelik sistemi annenin durumuna göre belirlenmişti yani eğer anne köle ise bebeği de köle olarak doğardı. Efendinin evinde doğan köleler *vernae* olarak adlandırılır ve diğer işlerde çalıştırılan kölelere nazaran çok daha iyi konumda olurlardı. Bazı zeki kölelerin efendisinin parasıyla ticaret yapmasına izin verilmiş bu durum bir süre sonra köleye kendi özgürlüğünü kazanma fırsatı yaratmıştır. Eğer köle borçlanırsa bu borç efendisinin borcu sayılır, bu durum *actio de pecullio* olarak adlandırılırdı. Roma hukukunda kölelerin azat edilmesiyle ilgili belirli düzenlemeler yapılmıştı. Bu düzenlemeler sayesinde bir köle azat edildikten sonra azatlı olarak hayatına nasıl devam edeceğini ve onu nasıl yöneteceğini bilirdi yine de azat edildikten sonra belli haklara kavuşan bir azatlının Romalı bir vatandaş gibi değerlendirilmesi mümkün değildi. Roma'nın erken dönemlerinde yasal olarak azat edilmiş bir kölenin tekrar köle olması engellenmişti ancak bir süre sonra bu madde kaldırıldı ve yasaya göre azatlıların tekrar köle olabileceği belirlendi (Talha, 2023: 85-86). Kaçan bir köle, köle avcıları tarafından yakalandığı zaman kızgın demirle dağlanıp damgalanır bu şekilde onun bir zamanlar efendisinin emrine itaat etmeyip ondan kaçtığı herkes tarafından anlaşıldı. Bu şekilde damgalanan bir köle, köle pazarında başka birine satılacağı zaman çıplak bir halde sergilenir; güçlü, kuvvetli ve zeki olsa bile işlediği suçtan ötürü düşük fiyata satılırdı (Bozkurt, 1981: 87-88). Aşağıdaki görsel Antik Yunan ve Roma Dönemi'nde kullanılan ve kaçak kölelerin boynuna takılan bir tür tasmadır.

Lev.1-: Kaynak: Lengelle, 1993: 73.

İKİNCİ BÖLÜM

FEODAL TOPLUM YAPISI VE KÖLELİK KURUMUNUN DEĞİŞİMİ

2.1. Feodal Düzendeki Köle Tanımı

Antik Roma'da köle sayısının en yüksek noktaya ulaştığı dönem Cumhuriyet Dönemi'dir. Bunun nedeni özellikle fetihler sonucunda ele geçirilip Roma'ya getirilen savaş esirleridir. Örneğin Sardinya'nın fethiyle seksen bin kişinin köleleştirilmesi bu durumun somut bir örneğidir. Roma'da tarım alanında köle emeğinin yoğun bir şekilde kullanılması, tarımsal üretimin artmasını sağlamış; üretimdeki bu artış, kölelerin ekonomik bir yatırım aracı olarak görülmesine ve halkın zenginleşmesine yol açmıştır (Kerov, 2016: 128-129). Roma Cumhuriyet Dönemi'nde neredeyse halk sınıfının nüfusuna yaklaşan köle sayısının artması, onların yaşam koşullarında da önemli değişiklikler yapılmasını sağlamıştır. Nitekim imparator Antoninus Pius Dönemi'nde (138-161) kölelere birtakım yasal haklar verilmiştir. Böylece kölelerin yaşam ve ölüm hakkı, artık efendileri tarafından keyfi bir şekilde değil, yargıçlar tarafından belirlenmiştir. Öyle ki tek bir sarayda bile dört yüzden fazla kölenin çalıştığı bilinmektedir. Bu durum, Roma toplumunun köle emeğine ne kadar bağımlı olduğunu ve köleliğin toplumsal yapının ne denli ayrılmaz bir parçası haline geldiğini göstermektedir (Edward, 2024: 59-60). Roma İmparatorluğu'nun özgür halkları köleleştirme zihniyetinden ortaya çıkan feodalizm Ortaçağ Avrupa'sında krallar, derebeyleri, *lord*lar ve daha sonra kilise tarafından toprak sahibi olan köylülere uygulanan zorbalık ve baskıyla onların haklarının ellerinden alındığı bir kavram ve yapıdır. Feodal yapı Avrupa'da özellikle 9. ve 10. yüzyıllar arasında şahikasını yaşamış (Ülgen, 2010: 3), Reform ve Rönesans Dönemi'ne kadar varlığını sürdürmüştür; bu yapının tadını çıkaran *lord*lar da güçlü kaleleri ve servetleriyle merkezi otoriteyi sarsacak noktaya kadar gelmiştir (Gümüş, 2010: 42). Feodal yapının ortaya çıkışının ilk nedeni, Roma İmparatorluk Dönemi'nde Frank krallarının Galya'ya yerleştirilmesi, ardından Merovenj Hanedanlığı'nın kurulup genişlemesi (5.-8. yüzyıl); ikinci nedeni ise Boulainviller'in Fransa'da kurduğu bir tür tımar (fief) sistemidir. 9. yüzyılda İngiltere'de köleler açısından büyük bir değişim meydana gelmiştir. Çünkü kendini Anglosaksonların kralı olarak tanımlayan Wessex kralı Büyük Alfred'in (871-899) yaptırdığı hukukî düzenlemeler sayesinde yasalar derlenip topluma uygun hale getirilmiştir. Alfred'in kanunlarının temel amacı, güçsüzün koruma altına alınmasıydı. Klasik kölecî toplum yapısından farklı olarak *serfler*, sınırlı da olsa mülkiyet hakkına sahipti. Toprak sahipleri için çalışsalar da en azından aile kurma ve ailevi haklarını koruma imkânları vardı. Kilise, bu toplumsal ve ekonomik yapıyı destekleyen en önemli kurumlardan biriydi. Bu destek, feodal

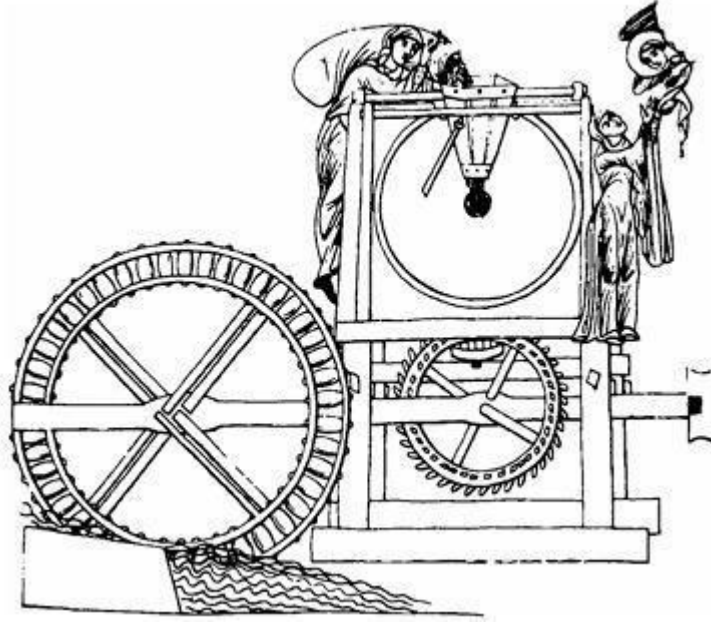
düzenin meşruiyetini sağlamaktaydı ayrıca kilisenin sahip olduğu geniş topraklar ve bu topraklara bağlı çok sayıda *serf*, onu dönemin en güçlü ekonomik aktörlerinden biri yapıyordu. Zamanla bu zenginlik, bazı kişilerin (*lordların*) kraldan bile daha güçlü hale gelmesine ve böylece merkezi otoritenin zayıflamasına neden oldu (Kılıç ve Demirçelik, 2015: 183-184). Feodal yapıda üretim yönteminin değişmesi hem maddi açıdan farklılık sağlamış hem de sosyal tabakalaşmayı sabit hale getirmiştir. Bu durum, gelenekçi bir feodal yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Senyörlerin sahip olduğu tarlalar *demanse*, *serflerin* tarlaları ise *terra mensionoria* olarak adlandırılırdı (Ülgen, 2010: 6). Feodal düzen, köleci bir yapıdan ortaya çıkmış ve bu düzende köylü sınıfı adı değişse de benzer şekilde muamele görmüştür (Ülgen, 2010: 8). Erken Ortaçağ Dönem’inde İskoçya, Wales’de, İrlanda’da ve İngiltere’de görülen sosyal yapı köleci zihniyetten hiç de uzak değildi ama İskandinav dünyasının 1066 yılından sonra büyük oranda köleci toplum yapısından uzaklaştığı anlaşılmaktadır (Ülgen, 2010: 101-102). Roma İmparatorluğu’nun yıkılmasından sonra Cermen ve Slav kavimlerinin köleci toplumsal yapıdan uzaklaşması, feodal ilişkilerin güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Bu süreç, Avrupa’da ortaya çıkan küçük devletlerin sınıfsal bölünme ve ataerkil bakış açısı gibi pek çok yönden birbiriyle etkileşim içinde olmasını sağlamıştır. Bu yeni düzende toprak mülkiyeti ve zenginlik, kendini koruma ihtiyacında olan soyluların kurduğu küçük imparatorlukların temelini oluşturmuştur. Bu gelişmeler, eski köle sınıfı olan *serflerin* zamanla bir nevi işçi statüsüne geçmesine yol açmıştır. Toprak sahipliği, babadan oğula geçen bir sistemle belirli bir hiyerarşi içinde söz hakkını belirlerdi. Özellikle 5. ve 6. yüzyılda etkileri artan *preces* sistemi, bir toprağın nasıl kullanılacağına dair tüm yetkinin toprak sahibine ait olduğunu ortaya koymuştur. Bu sistem sayesinde toprak sahipleri, topraklarını işleyen kişilere belirli bir vergilendirme karşılığında kullanım hakkı verebilmekteydi. Bu durum, feodalizmin ekonomik temelini oluşturan toprağa dayalı üretimin gelişimine işaret etmektedir (Kerov, 2016: 150). Roma İmparatorluğu yıkılmış olsa da onun toplum yapısı her alanda kendini göstermeye devam etti. Bu nedenle Germanlar, Franklar, İngiltere, Kuzey devletleri adı değişse de aynı mantıkla toplum yapılarını kurdular yani toplum yapısının kölelikten *serfliğe* terfi edilmesi, geleneksel Roma İmparatorluğu’ndan devralınan bir mirastı (Green, 2019: 45). Roma İmparatorluğu’nun sınıflara ayırdığı toplum düzeni, sosyo-ekonomik değişimlerin öncüsü olarak Avrupa’da daha istikrarlı bir hale gelmiştir. Bu dönemde Avrupa toplumlarında yeni olgular ortaya çıkmıştır. Feodalizmin kölelikten evrimleşerek mantık, ticaret, siyasal örgütlenme ve merkezi otoritenin zayıflaması gibi kavramları beraberinde getirmesi, sonraki süreçte Rönesans ve Reform gibi hareketlere ve bilgiye olan ilginin artmasına zemin hazırlamıştır. Bu gelişmede İtalya’daki devletlerde

seçimle iş başına gelen kişilerin aktif rol oynaması önemlidir. Seçim olgusunun ortaya çıkışı, köle ve *serf* gibi bağımlı sınıfların ortadan kalktığını ve onların statülerinin değiştiğini; feodalizmin zayıflamasıyla bireysel özgürlüğün ve rasyonel düşüncenin önem kazandığını göstermektedir (Keskin, 2014: 602). Avrupa'nın farklı bölgelerindeki sosyal bakış açısını, siyasi düşüncüyü az çok bilmek mümkün olsa da nüfusun ne kadar olduğunu tam olarak söylemek mümkün değildir. Bazı soylu aileler şatolarda yaşarken bazı zengin aileler köylerde yaşamaktaydı. Özellikle Karolenj İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla birlikte birbirinden uzak olan bu yapıların daha da uzaklaştığı söylenebilir (Bloch, 1940: 87-89). Ortaçağ'ın ekonomisini etkileyen en önemli noktalardan biri de büyük toprakların ve tarıma elverişli alanların kiliseye bağışlanmış olmasıdır. Bu durum, mevcut mülkiyet yapısından ileri gelmekle birlikte ruhban sınıfına duyulan saygıdan da kaynaklanmaktadır (Atabay vd., 2023, 14).

2.1.1. İnsan Ticaretinin Maddi Getirileri

Ticaretin yoğunlaştığı bölgeleri anlamak, bu dönemin ekonomik yapısını kavramak açısından önemlidir. Venedik, bu ticarete merkezi bir rol oynayarak imparatorluklar arasında silah, köle ve kereste gibi ürünlerin nakliyesini sağlıyordu. Bizans, Avrupa ve İslam dünyası arasındaki ticari ilişkilerde en çok talep gören ham ve yarı mamul maddeler arasında altın, kereste, köle, ipek ve Rum ateşi gibi stratejik ürünler bulunmaktaydı. Bu ürünler, dönemin jeopolitik ve ekonomik dengelerini şekillendiren temel unsurlardı (Yıldırım, 2022: 199). Ortaçağ'ın feodal düzeninde barış ve güvenlik, toprak sahipleri olan feodal *lord*lar ve onlara bağlı *serfler* tarafından sağlanmaktaydı. Toprağa bağlı bu *serfler*, tarımla uğraşmanın yanı sıra ticaret yaparak zengin olmayı hedeflemişlerdir. İlerleyen dönemlerde tarımsal verimliliği artıran yeni teknolojilerin ve artan nüfusun etkisiyle bu düzen daha da gelişmiştir. Bu toprak düzeninin ortaya çıkışı, Roma İmparatorluğu'ndan miras kalan sosyal statülerin etkisiyle de açıklanabilir. Güçlü ve savaş yeteneğine sahip bireyler, feodal sistemde senyör olarak yükselme fırsatı bulmuş, onlara bağlı *serfler* ise kendilerine özgü bir çalışma prensibi geliştirmiştir. *Serfler*in en temel görevi, *lord*lara ait toprakları ekip biçmektir. Bu durum, feodalizmin ekonomik yapısının ve sosyal hiyerarşisinin temelini oluşturmuştur (Atabay vd., 2023, 13). Toprağa dayalı bağımlılık ilişkilerinin varlığı, bu topraklarda üretilen ürünlerin dünya pazarlarına sunulabilmesi için devletler arasında ortak kararlar alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu durum Ortaçağ'da sanayi ve ticaretin gelişmesini amaçlayan bir kesimin ortaya çıktığını göstermektedir. Yüzyıllardır süregelen köleci bir sistemin aniden ortadan kaldırılması mümkün değildir. Ticari gelişimin ve ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için

bir noktada *serfliğin* ve hatta köleliğin varlığına ihtiyaç duyulmuştur. Ortaçağ Dönemi'nde toprak yapısını anlamak için büyük şatoların yalnızca limanlara yakın bölgelerde değil, aynı zamanda kendi içinde üretim ve tüketimi gerçekleştiren küçük devletçikler haline geldiğini görmek gerekir. Bu ticari yapı, feodal *lordların* ailelerine özgü bir nitelik taşımaktaydı. Bu ailelerin içine dahil olan *serflerin* de bulunduğu bu ortak yapıda, üretim sağlanır ve feodal kralların ticaret yapmasına olanak tanınırdı. Bu sistem, Ortaçağ ekonomisinin temelini oluşturan feodalizmde toprağa dayalı üretimin ve ticaretin iç içe geçtiğini göstermektedir (Eco, 2012: 69). Ortaçağ dünyasında bazı teknolojik gelişmelerden de söz etmek mümkündür. Örneğin antik dönemde iki köle, el değirmeni ile bir saatte yedi kilo buğday öğütür, bir buçuk ton buğday öğütmek için ise kırktan fazla kölenin aynı hızda çalışması gerekirdi ancak bu durum Ortaçağ'da değişmiş ve yerini, buğday öğütme gibi makinalar almıştır (Gimpel, 2004: 8). *Serfler*, kölelerden farklı olarak hukuki açıdan bazı haklara sahipti. Feodal bir kralın ölümünden sonra yerine geçen kişinin yeni krala bağlılığını bildirmesi gerekirdi. Aynı şekilde bir feodal beyin ölümünün ardından kendi ailesinden bir çocuk *serflerin* aile yapısında öne çıkararak yeni beye yakın bir konuma gelirdi. *Serflik* sistemi, bir yandan köleliğin devamı niteliğinde olsa da diğer yandan köylülerin özgürlüğe doğru attığı bir adım olarak yorumlanabilir.

Lev.2-: (Kaynak: Smith, 2010: 73).

Ticari olarak köle alım satımı büyük bir pazar oluştururken Roma İmparatorluğu ve öncesindeki devletlerde kölelikten farklı olarak Ortaçağ feodal sisteminde *serflik* yapısını

ağalık sistemine benzetmek, o dönemi anlamak için daha doğru olur (Bloch: 2005: 201-211). Ortaçağ'ın feodal düzenini anlamak için karşılıklı yükümlülüklerle dayalı bir geri alma mantığı kullanılabilir. Tıpkı bir savaşçının sorumluluklarına karşılık savaş kıyafeti, at, ünvan ve özgürlük gibi haklar elde etmesi gibi *serfler*in de belirli yükümlülükleri ve sorumlulukları vardı. Bu sistemde bir *serfin* ölümünün ardından onun geçiminden sorumlu olan feodal bey yükümlülüklerini devralırdı. Bu durum, feodal ilişkilerin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve kişisel bir sözleşme niteliği taşıdığını göstermektedir (Bloch: 2005: 258).

2.1.2. Hukuki Anlamda Köle ve Feodalite

Feodalitenin hukuki yönünü anlamak için Marc Bloch'un çalışmalarına başvurmak oldukça faydalıdır. Bloch'a göre feodal düzeni en kapsamlı şekilde açıklayan unsurlardan biri sömürü ve köleleştirmedir. *Annales Okulu*'nun kurucularından olan Bloch; Macar, Müslüman ve Norman akınlılarının feodal yapının oluşumunda etkili olduğunu belirtir. Bloch, feodalizmi yalnızca tek bir açıdan değil, sosyal ve askerî yönleriyle bütüncül bir yaklaşımla incelemiştir. (Durgun, 2022: 179). Hukuki anlamda kölelerin hiçbir şahsiyeti yoktu kaldı ki özgür bir kadının bir köleyle birlikte olması söz konusu bile olamazdı. Nitekim *Codex Theodosianus*'da bu durum açıkça belirtilmiştir.

“Hür bir kadın, bir kölenin elinden veya başka bir kişiden şiddet görürse ve bir köle erkekle rızası dışında birleşirse kanunun gerektirdiği şekilde intikamı alınır. Ancak bir kadın kendi şerefli konumuna ilişkin düşüncesizce davranırsa, hürriyetinden yoksun bırakılır ve çocukları, dost hayatı yaşadığı kölenin efendisinin köleleri olur” (Koçak, 2023: 93).

Ayrıca kölelerin mal alması ve maddi birikim yapması söz konusu olamazdı. Feodal düzende bu durum malikânelerin çevresinde bulunan ve belli bir süreliğine *serflere* kiraya verilen topraklarla değişmiştir. Çünkü toprağın işlenip bakılması ve üretim yapılması için *serflere* ihtiyaç vardı anca elde edilen ürünlerin feodal beylere ait olduğunun unutulmaması gerekir. Ayrıca Yunan ve Roma toplumunda angarya olarak görülen tarım ve zanaat gibi üretim kademelerinde de *serfler* çalışmıştır (Erez, 2017: 25). Roma İmparatorluğu'nda hiçbir hakka sahip olmayan köleler, feodal yapıda üretimden az da olsa pay alan *serflere* dönüşmüştür. Zamanla feodal beylerin artan talepleri, üretim miktarının artmasını bu da ithalat hacminin genişlemesini ve yeni ufukların açılmasını sağlamıştır (Kılıç ve Demirçelik, 2015: 183). Birçok statü ya da vassa sahip olan köylüler, farklı isimlerle tanımlanmaktadır. *Lordun* toprağında kalıp kira ödeyenler (demesne serfleri), iki/üç dönüm toprağı olanlar (borderler) ve toprağı olmayıp boğaz tokluğuna feodal beylerin toprağında çalışanlar (cotterler) (Huberman,

2021: 16). Bu açıdan köleliğin artık köylü topluluğu olarak şekil değiştirdiği düşünülebilir. Fakat bu feodalleşmenin sadece kölelerle bağlantısı bulunmamaktadır. Büyük bir köyde bir şatonun bulunması ticari açıdan burada yaşayan sakinlerin birbiri ile iletişime geçmesine sebep olacaktır. Bu da çok yönlü bir ticaret ağının ve burjuva olarak adlandırılan sınıfın ortaya çıkmasına neden olmuştur (Ülgen, 2010: 6). Ortaçağ Avrupa'sında ticaretle zenginleşen, siyasal olarak *serfleri* yani köylüleri maddi kaynaklardan yoksun bıraktığı için onların ayaklanmasına neden olan burjuva sınıfıyla (Ağaoğulları, 2015: 291) feodal beyler arasında inanç konusunda çatışmalar yaşanmıştır. Çünkü burjuva sınıfı ekonomik olarak büyüme ve gelişme peşindeydi bu nedenle dünyevi kazanca daha fazla önem veriyordu. Bu durum, feodal toplumun geleneksel hiyerarşisi ile yeni ortaya çıkan burjuva değerleri arasındaki gerilimi açıkça ortaya koymaktadır (Huberman, 2021: 60).

2.1.3. Sosyal Anlamda Değişimler

1348 yılında Asya kıtasından Sicilya yoluyla Avrupa kıtasına yayılan ve tarihe Kara Ölüm (İng. Black Death) olarak kazınan ve iki sene boyunca süren veba salgını, Avrupa'nın nüfusunun üçte birini kırıp geçirmişti. Veba salgınından sonra Avrupa'nın çeşitli yerlerinde özellikle İtalya ve Fransa'da baş gösteren isyanlar, 1200-1348 yılları arasında yaşanan isyanlardan dört kat fazlaydı (Genç, 2011: 125, 139). Ekonomik kazancın temelini oluşturan emekçi *serflerin* çıkan isyanlarda ya da salgınlarda ölmesi, İtalya ve Fransa gibi Avrupa ülkelerine ama özellikle bu salgın sırasında üç milyon kayıp veren İngiltere'ye ekonomik açıdan büyük zarar vermiş; bu durum, feodal yapının çözülmeye başladığını anlayan İngiliz beylerinin acil kararlar almasını zorunlu kılmıştı (Gündüz ve Kısaç, 2021; 781-805). Bu nedenle 1351 yılında *Statute of Labourers* (İşçilerin Tüzüğü/İşçilik Mevzuatı) olarak adlandırılan bir mevzuat/tüzük yayımlanmış ancak mevzuatın içeriği, *serflerin* kabul edeceği bir yapıya sahip olmadığı için isyanlar çıkmıştır (Gimpel, 2004: 56-57).

Fransa'da kullanılan ve bir tür tımar sistemi olan *fief* (toprak tahsisi), feodal yapının temelini oluşturur. Malikânelerin çevresinde orman, mera, otlak gibi tarım ve hayvancılığa uygun bu tür verimli arazilerin işlenmesi *serfler* tarafından yapılırdı. Bu arazilerde özgür bireylerin de üretim yapmasına izin verilirdi. Bu durum, feodal toprak yapısının yalnızca *serflerin* emeğine değil, aynı zamanda farklı statüdeki iş gücünün kullanımına da dayandığını göstermektedir (Erez, 2017: 65). Kendi içine kapanmış olan kilise ve kendi alanını belirlemiş olan feodal beyler birbirinden kopuk bir düzen içindeydi. Bu durum, siyasi ve sosyal anlamda bir ayrılığa neden olmuştu ancak zamanla feodal beylerin kendi aralarında ya da kiliseyle olan etkileşimi, karşılıklı yapılan ticaret ve onun getirisi olan para sayesinde onların dışı kapalı

toprak zihniyetinden uzaklaşmasına ön ayak olmuştur (Cumali, 2022: 4). Feodal yapıda *serf* statüsünde olan bir kişinin yasal hakları sınırlıydı. Senyörlere kira vererek karşılığında toprağı işleyen *serfin* mirası toprağıydı. Bu nedenle bir *serf* ölürse onun varislerinden biri vergisini *lorduna* ödeyerek toprağı işletme hakkına sahip olabilirdi (Huberman, 2021: 16-17). Aynı yapıda *vassal* statüsünde olan kişiler, senyörlerin hizmetinde olup herhangi bir isyan ya da baskında onları korurlardı. *Vassalların* amacı senyörlerin hakimiyetini sürekli hale getirmektir (Ağaoğulları ve Köker, 1991: 167).

2.1.4. Paralı Askerler

Feodal düzende merkezi otoritenin zayıflaması, korunma ve savunma ihtiyacını artırmış bu nedenle senyörler, kendilerini korumak için *vassallardan* yararlanmışlardır. Senyörler ile *vassallar* arasında bir çıkar ilişkisinin olduğu açıktı çünkü *vassallar* onları koruyor, senyörler de onları himaye altına alıyordu. *Vassalların* bu durumdan çıkarı ise *serflerin* başında bulunan bir şef konumunda olmalarıydı ve bu durum onlara hem statü hem de kazanç sağlıyordu (Bekleviş, 2024: 374). Toplamların geçmişten günümüze gelen ancak günümüzde daha çok uzaktan yürütölen savaşıara verdiği önem devam etmektedir. Feodal düzende bu durum, ordu açısından millî erler ile para karşılığında orduda askerlik yapan erler olarak iki şekilde kendini göstermiştir. Nitekim İngiltere’de feodal yapının içinde yaklaşık beş bin paralı şövalye bulunduğı bilinmektedir (Şükran, 2022: 89). 1151-1189 yılları arasında hüküm süren II. Henry Dönemi’nde hizmet yerine vergi yani *scutage* sistemi uygulanmıştır. Bu durum, dönemin askerlik anlayışında önemli bir değişimin göstergesidir. II. Henry, feodal *lordlardan* ya askerî hizmet talep ediyor ya da bu hizmet yerine vergi ödemelerini istiyordu. Bu sistem, askerî yükümlölüklerin parasal bir karşılığa dönüştüğünü açıkça ortaya koymaktadır. I. Aleksios Komnenos Dönemi’nde Rumeli topraklarında Türklerden oluşarı paralı askerlerin varlığı, farklı coğrafyalarda da askerî gücün para karşılığı temin edildiğini göstermektedir. Bu durum, Ortaçağ Avrupa’sında paralı askerliğin yaygın olduğunu ve ordunun temel bir parçası haline geldiğini kanıtlamaktadır (Narinoğlu, 2022: 4). Üretimin ve tüketimin artmasıyla birlikte deniz aşırı seferler düzenlenmeye başlandı ve bu seferlerden büyük ganimetler elde edildi. Geçmişte köle kazanmanın en önemli yolu savaşken artık nüfusun büyümesiyle birlikte insanlar yeni keşiflere yönelmişti. *Serflerin* kendilerine ait aile yapısına sahip olması, Avrupa anakarasındaki nüfusun artmasında önemli bir etken oldu. Bilinmeyen topraklara yapılan seferler tehlikeli olsa da senyörler bu seferlere yüklü miktarda ganimet ele geçirip zenginliklerine zenginlik katmak için katıldılar. Merkezi otoritenin zayıflamasıyla onları bir çatı altında toplayıp idare etmek imkânsız hale geldi. II. Henry Dönemi’nden sonra ise

ordunun yarısından fazlasının paralı askerlerden oluşması, askerliğin vatana hizmet etmek demek olan amacını yok etti (Şükran, 2022: 91). Tek amaçları ganimetten pay almak olan paralı askerler; vatan sevgisi, vatana hizmet ve bağlılık gibi millî duygulardan yoksundu. Bu nedenle savaşta yenilen tarafın paralı askerleri canlarını kurtarmak için çoğu zaman kaçarlardı. Bu açıdan askerî birliklerde çok fazla paralı asker olması, millî birlik ve beraberlik duygusunu olumsuz yönde etkilemiştir (Edward, 2024: 140).

2.2. Kölelikten Kiracılığa Geçiş Süreci

2.2.1. Endüstriyel Devrimin Köle Ticaretine Etkileri

15. yüzyıldan itibaren İngiltere ve Fransa gibi büyük devletler, farklı kıtaları keşfetme arzusuyla deniz aşırı seferler yaptı. Böylece özellikle Afrika kıtasında Gorée ve Saint Louis Adalarından çok sayıda özgür insan vatanından zorla koparılıp Avrupa topraklarına getirildi ve köle pazarlarında köle olarak satıldı. İlerleyen zamanda Gorée Bölgesi, Afrikalı kölelerin Amerika'ya gönderilmek üzere kullanıldığı başlıca limanlardan biri oldu (Delibaş, 2020: 37; Bekleviş, 2024: 381).

2.2.2. Feodal Lordların Maddi Kaynakları

Feodal sistemin ekonomik yapısı, homojen bir dağılım sergilemekle birlikte bu homojenlik farklı ekonomik sektörler arasında belirgin farklılıklar içermekteydi. Bu sistemde toprak ve toprak ürünleri ön planda yer alırken zanaat ve el işçiliği daha geri plandaydı. Mülkiyet hakları, toprağa sahip olmak ve bu topraklardan gelir elde etmek, *lord*ların en temel görev ve yükümlülüklerindendi. Bu topraklardan elde edilen fazla kazanç, *lord*ların ekonomik gücünü artırıyordu. Feodal düzen, dağınık bir yapı gibi görünse de komünal bir toplum yapısı içinde mera, otlak ve ormanlar gibi ortak alanlar herkesin kullanımındaydı ve bu alanların ekonomiye sağladığı katkı göz ardı edilemezdi. Toplum içindeki feodal *lord*lar, emekçiler ve zanaatkarlar arasındaki ekonomik ilişkinin karmaşıklaşmasıyla birlikte paranın değeri ve dolaşımı arttı. Bu durum, emek harcanan ürünlere işçilik maliyetlerinin eklenmesi gibi yeni ekonomik değişimlerin ortaya çıkmasına yol açtı. Ekonomik alanda yaşanan bu hareketlilik, farklı toplumsal kesimlerin kazancın tek bir yerde toplanması inancından uzaklaşmasına neden oldu. Sonuç olarak günümüzdeki belediye yapılarına benzer, kendi kendine yeten idari birimler ortaya çıktı. Batı Avrupa'da İtalya, Hollanda ve Fransa'da bu yapılar gelişirken Rusya'da da Novgorod gibi şehirler 11. ve 12. yüzyıllarda bağımsız cumhuriyetler haline geldi (Kerov, 2016: 180-181).

2.2.3. Norman İstilasının Feodal Yapı Açısından Değerlendirilmesi

Vikinglerin soyundan gelen Normanlar, 11. yüzyılda Batı Avrupa'da ve Akdeniz'de yağmacılık yaptılar ve 1066 yılında I. William (Fatih) komutasında İngiltere'yi ele geçirdiler. Norman Fethi olarak bilinen bu olay, İngiltere'yi ekonomik ve kültürel açıdan büyük bir değişime sürükledi (Erez, 2017: 22-23). Bu olaydan sonra Normandiya Dükü II. William'ın önderliğinde yapılan Norman istilaları sonucunda İngiltere'de feodal yapı ortaya çıktı. Burada uygulanan feodal sistemde köleler ve bir senyörden ev ya da arazi alarak ona bağımlı olan kişiler (bondmen) vardı.

2.3. Ortaçağ'da Köylü İsyanları ve Nedenleri

1381 yılında meydana gelen Köylü İsyanı'nın unsurları ve amaçları kendi içinde çeşitlilik gösterir. İsyan faaliyetlerinde bulunan kişilerin statüleri, meslekleri ve amaçları birbirinden farklıdır. İsyan edenlerde görülen çeşitlilik, isyanın gerçekleşmesinde etkili olan nedenlerin sayısını ve faaliyetini de etkilemiştir. İsyanı tetikleyen nedenler feodal yapı, veba salgını, yüzyıl savaşları, vergiler ve halkın yöneticilere karşı tepkisi şeklinde sıralanabilir.

2.3.1. Feodal Sistem

Feodal sistem, 5. ile 9. yüzyıl arasında kendine ait bir toplum tipine ve değerler ölçeğine sahip bir sistem olarak ortaya çıkmıştır (Ülgen, 2010: 3). Feodalite ya da feodalizm gibi farklı şekillerde de isimlendirilebilen feodal sistem hem sosyal hem ekonomik hem de politik koşulları düzenleyen tarihsel bir yapıdır. Feodalite kavramı, Boulainvilliers tarafından 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılmıştır. Bu kavramdan etkilenecek oluşturulan sistem önce Kıta Avrupası'nda, daha sonra İngiltere'de yaygın bir şekilde uygulanmıştır (Gümüş, 2010: 41). Sistemin temelinde yönetenler ile yönetilenler arasındaki ilişkinin düzenlenmesi amacı vardır. İlk olarak Fransa'da Merovenj Hanedanlığı zamanında ortaya çıkan sistem Kıta Avrupası'nda hızlı bir şekilde yayılmış, İngiltere'de ise Normandiya Dükü II. William'ın önderliğinde Norman istilaları sonucunda 11. yüzyılda ortaya çıkmıştır (Hanar, 2018: 43). İngiltere'de uygulanan feodal sistemde gerçek köleler ve bir senyörden ev ya da arazi alarak ona bağımlı olan kişiler (bondmen) olduğu görülmüştür. *Lord* ve ona bağlı *vassalları* arasında kurulan bağımlılığa dayanan feodal sistem içinde bulunan bütün yöneten ve yönetilenler, *lordun vassalını* koruması ve *vassalın lorduna* hizmet etmesi yükümlülüğü ile birbirine bağlanmıştır (Durgun, 2017: 48). En üstte kralın bulunduğu feodal sistemde, hiyerarşi birbirine bağlı olan soylular ile devam etmiştir. Bu soylular, *lord*, *dük*, *marki*, *kont*, *vikont*, *baron* gibi ünvanlarla sıralanırken en alt grupta *lorda* bağlı olan *vassal* ve *vassala*

bağlı olan *serfler* bulunmaktadır (Köktürk, 2011: 80). Bütün unsurların toprak üzerinden birbirine bağlandığı bu sistemde bir kralın başka bir krala bağlandığı dahi görülmüştür (Huberman, 2021: 19). Feodal sistemdeki yöneticilere baron ismi verilmiş, bu *baron*lardan bazıları sahip oldukları mal varlığından kaynaklanan büyük *baronlar* (great thanes) ya da kraliyet *baronları* (royal thanes) olarak adlandırılırken *baron* olduğu halde bunlara dahil olamayanlar ise daha aşağı olanlar (inferior thanes) olarak adlandırılmıştır. Tüm bu hiyerarşik düzende en üst sırada bulunan kral, en yüksek senyör sayılmış ancak bu sıfat ona diğer senyörlerin topraklarına karışma hakkı tanımamıştır. Sadece kendi topraklarına hâkim olabilen kral, senyörlerden ancak yardım ve danışma talep edebilmiştir (Aydoğdu, 2016: 4). Yardım (auxilium) olarak adlandırılan hizmet, senyörlerin askerî ve ekonomik alanlardaki yükümlülüklerini; danışma (concilium) olarak isimlendirilen hizmet ise senyörlerin krala danışmanlık yapma yükümlülüğünü ifade etmiştir. Kral ile *vassallar* bu iki hizmetin karşılanması için *curia* ve *concilium* adı verilen toplantılar düzenlemiştir (Erez, 2017: 41). Feodal sistemde yönetilenler kısmında *serfler* ve serbest köylüler bulunmuştur. Bu iki gruptan biri olan *serfler*, toprağa bağlı köle konumunda bulunurken serbest köylülere istedikleri yere gidebilme ve feodal beylerin topraklarında ücret karşılığında çalışabilme hakkı tanınmıştır (Aydemir ve Genç, 2011: 229-230). Ortaçağ'da feodal toplum, merkezi otoriteyle çok zayıf bağları bulunan izole malikânelerle karakterize edilmiştir (North ve Thomas, 1971: 781). Bu durum *manoryal* örgütlenme olarak adlandırılmış, örgütlenmenin temeli bir köy etrafında şekillenmiştir. Köyde *manor lordu* olarak adlandırılan bir senyör bulunurdu. Bu kişi hem köylü ailelerin kendi küçük topraklarından elde ettikleri ürünlerin bir kısmının hem de *demesne* olarak adlandırılan topraklardan elde ettikleri ürünlerin sahibi sayılırdı (Ülgen, 2010: 9). Feodal sistemde üretim ilişkisi emek-rant ve para-rant temelinde değişim göstermiş, üretici, emek-rant evresinde kendi araçlarıyla hem *lordun* topraklarında hem de kendi toprağında çalışmak zorunda kalmıştır (Ağaoğulları, 2020: 242). Üreticinin, mâlikânenin beyine ait olan topraklarda karşılık almadan çalışması angarya (Seignobos, 1902: 3); feodalizmden kapitalizme geçiş aşamasında karşılaşılan ilişki ise para- rant ilişkisi olarak adlandırılmıştır. Bu aşamada bulunan üreticiler, ürettikleri ürünün bir kısmını *lorda* vermek yerine vermeleri gereken ürüne eş nakdî bir ödeme yapmışlardır (Ağaoğulları, 2020: 242). Geç Ortaçağ'da İngiltere'de yaşanan siyasal, ekonomik ve toplumsal değişimler para-rant ilişkisine geçişi desteklemiştir. İlk kez 19. yüzyılda Charles Plummer tarafından *Bastard Feudalism* olarak adlandırılan bu yeni oluşumda klasik feodal sistemden farklı olarak *lordlar*, merkezi yetkinin dışına çıkmış, ihtiyaç duydukları hizmetler karşılığında *serfe* nakdî ödeme yapmış ve böylece kendilerine bağlı bir serf topluluğu oluşturmuşlardır (Durgun, 2017: 48).

13. yüzyılda İngiltere’de ortaya çıkıp 15. yüzyıla kadar devam eden bu oluşum özellikle III. Edward Dönemi’nden (1312-1377) itibaren *lord* ve kiracısı arasındaki ilişkiyi değiştirmiş, klasik feodal sistemin aksine merkezi otoritenin güçlenmesine, siyasi yetkinin merkezin belirlediği kişi ve kurumlarda toplanmasına neden olmuş ve merkezi otoritesi güçlü devlet yapısının ortaya çıkmasıyla modern devlete dönüşmüştür (Gümüş, 2010: 52).

2.3.2. Feodal Sistemde Toprak

Toprak üzerine kurulmuş olan feodal sistemde en önemli unsur, arazi ve bu arazilerin düzenlenmesi olmuştur. Bu dönemde işletilen büyük mülkler, ortalama olarak üç yüz çiftlik (*mansi*) ya da yaklaşık kırk, elli bin dönümlük araziye kapsayan ancak dağınık halde bulunan topraklardan oluşmuştur (Dinler ve Çalışkan, 2019: 436). Toprak sahibinin katedral, kilise, manastır ya da müstahkem bir şato biçiminde olan karargâhı mülkün merkezinde yer almıştır. Toprak malikâne (*manor*) olarak bölünmüştür. *Manorlar* toprağın verimliliğine göre büyüklüğü değişmekle birlikte bir aileye yetecek kadar topraktan oluşmuştur (Pirenne, 2018: 74). *Manorda* çiftlik binaları, ambarlar, sığır barınakları ve ahırlar bulunmuş, ev işlerine bakmakla görevli olan *serfler* de *manorda* yaşamıştır. *Lordun* evinde görevlendirilen ve yönetimden sorumlu olan *villicus*, *major* ya da *bailiff* olarak adlandırılan görevliler (*ministeriales*) de *manorda* bulunmuştur. Malikâne, bir köy ve köyün çevresindeki birkaç yüz dönüm ekilebilir topraktan meydana gelmiş, ekilebilen toprağın kıyısında ise ekilemeyen araziler, otlaklar, ormanlar ya da çayırlik alanlar yer almış, bunlar ortak kullanılmıştır (Huberman, 2021: 12-13). Ekilebilir araziler ise ikiye ayrılmıştır:

- 1) *Demesne* adı verilen senyöre ait topraklar.
- 2) *Terra mansinoria* ya da *mansus servi* adı verilen serf toprakları.

Serflerin çalışması kendilerine ayrılan topraklar ile sınırlı kalmamıştır. Haftanın bir bölümünde kendi toprağında çalışan *serfler*, diğer bölümünde efendilerine ait olan topraklarda çalışmıştır. Malikâne sisteminde yönetici olan senyör, toprakların ve bu topraklarda yaşayan köylülerin mutlak hâkimi konumunda bulunmuştur. Senyörler, kral tarafından tayin edilebildiği gibi soylu bir devlet memuru, başrahip, *dük* ya da savaşta gösterdiği yararlılıktan ötürü toprak verilen bir şövalye de senyör olabilmiştir. Senyörlük üç grupta toplanmış, *dükler*, *kontlar*, *vikontlar*, *markiler* ve *baronların* yer aldığı *baronluklar* birinci grubu oluşturmuştur. *Baronluk* grubunda olanların sahip olduğu topraklar üzerinde tam egemenlik hakları vardır. Bu durum “Her *baron* kendi *baronluğunda* hükümdardır” sözü ile açıklanmıştır. İkinci grubu ise hükümlanlık yetkisine sahip olmayan senyörler oluşturmuştur (Aydemir ve Genç, 2011: 234-235). Güçleri eşit olmayan senyörlerin birbirlerine bağlanarak senyör-*vassal* ilişkisi

kurduğu görülmüştür. Çeşitli yaptırımları içeren bu hiyerarşik sistemde her *vassal* yalnızca kendi senyörüne karşı sorumludur. Bu hiyerarşiye dâhil edilmeyen kral ise eşitler arasında birinci (*primus inter pares*) olarak adlandırılmış ve yalnızca Tanrı'nın *vassalı* sayılmıştır (Hanar, 2018: 45). Feodal sistemin yönetici sınıfı içerisinde yer alan gruplardan bir diğeri rahipler ve diğer dinî liderlerdir (Ağaoğulları, 2020: 244). Dinî senyörler de feodal sistemle yönetilen malikânelere sahip olmuştur (Gül, 2022: 89). Elinde tuttuğu feodal arazinin büyüklüğü nedeniyle *feodal çağın en büyük toprak sahibi* olarak adlandırılan kilise, Batı Avrupa'daki bütün toprakların 1/3'ü ile 1/2'si arasında bir kısmın sahibi olmuştur (Huberman, 2021: 22-23). Feodal sistemde kabul edilen *Tanrı, herkesin senyörüdür düşüncesi*, kilisenin feodal sistemi desteklemesini sağlamıştır (Ülgen, 2010: 8).

2.3.3. Feodal Sistemde İşçiler

Feodal sistem çalışanları, köylüler ile *villein*ler (serfler) ve malikânede hiçbir menfaati olmayan ancak ürünün satışından kâr alan topraksızlar olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Topraksız çalışanlar; tarım işçisi ya da demirci, çatı ustası, kiremitçi, marangoz, duvar ustası gibi bir meslek sahibi olabilmıştır (Oman, 2001: 10). *Villein*ler ise sadece tarım işçisi olarak kaydedilmiş, isimleri 15. ve 16. yüzyılda geleneksel kiracı (*customary tenants*) ya da toprak tasarruf hakkı sahibi (*copyholders*) olarak değiştirilmiştir. Bu kişilerin ekilebilir arazileri bir çiftlik evinin etrafında gruplandırılmış ancak günümüzdeki tarlalar gibi büyük araziler halinde toprak kiralamalarına izin verilmemiştir. *Villein*lerin arazileri birkaç dönümlük ya da yarım dönümlük şeritler halinde kiralanmıştır. Hiçbir *villein* 20 ile 50 (genellikle 30) dönümden fazla toprağı kiralayamamış, aynı kişinin bitişik olan iki şeridi kiralamasına da izin verilmemiştir (Ashley, 1891: 414). *Serfler* içinde serbest köylüler denebilen biraz daha özgür bir grubu oluşturan *villein*ler, genel olarak *serf* kabul edilmiştir (Huberman, 2021: 16). Feodal sistemde *villein*ler ya da daha genel tabiri ile *serfler* hem sömürülen hem de korunan kişiler olarak kaydedilmiş ve Antik Roma kölelerinin yüzyıllar içinde durumları iyileşmiş olan torunları ya da halefleri olarak görülmüştür (Seignobos, 1902: 9). Senyör tarafından kendilerine verilen *fief* adlı toprağı işleyen *serfler*, toprağı bağlı olmalarıyla diğer köylülerden ayrılmıştır. Topraklarını terk etmesi yasaklanmış çalışanlar olan *serfler*, köle değildir ancak özgür köylüler olarak da kabul edilmemişlerdir. Bu nedenle bu sınıfın tanımlanmasında köle ve köylü terimlerinin yerine *serf* terimi tercih edilmiştir (Ağaoğulları, 2020: 244). Kölelerin alınıp satılabilecek bir statüde bulunmasına karşı *serfler* topraktan ayrı olarak satılamamıştır. *Serflerin* topraktan ayrı satılamaması bir yandan kendilerini kölelerden ayıran bir avantaj diğer yandan ise toprağı terk etme haklarını ellerinden alan bir dezavantajdır. Toprağını

bırakıp kaçmaya çalışan ve yakalanan *serfler* ağır bir şekilde cezalandırılmıştır (Huberman, 2021: 15-17). *Fief* sahibi *serfin* toprağı kullanma hakkı, askerî görevini yerine getirdiğı sürece ömür boyu devam etmiş, bu görevini yerine getiremediğinde ya da vefat ettiğinde görevi büyük oğluna devredilmiştir (Hanar, 2018: 45-46). *Serfin* oğullarının toprak kullanma hakkını devralmadığı durumlarda ise bu hak *serfin* erkek kardeşlerine geçmiştir (Hallam, 1821: 182). Kendi içinde birkaç dereceye ayrılan *serfler*in hepsi eşit değildir. Sürekli olarak *lordun* evine bağlı kalan ve her zaman onun tarlalarında çalışan *serfler demesne serfleri* olarak; köyün kıyısında iki ya da üç dönümlük toprakları olanlar *bordar*; çok yoksul köylüler ya da toprağı olmayıp sadece bir kulübesi (cottage) olan ve boğaz tokluğuna yanaşma olarak çalışanlar ise *cotter* olarak adlandırılmıştır (Huberman, 2021: 16). *Bordar* ve *cotterler* çok düşük günlük ücret karşılığında çalıştırılmıştır (Aydoğdu, 2016: 7). İngiltere açısından doğuştan *serfler* güneydoğudaki kırsal nüfusun nispeten küçük bir azınlığını oluşturmuştur. Yerel arazi (terra nativa) sahibi olan geleneksel kiracıların çoğunlukta olduğu görülmüştür. Feodal sistemde *lord* ve *serfin* birbirine karşı çeşitli sorumlulukları vardı. Her *serf* ailesi, hizmet ettiği *lord*dan bir ev ve kuşaktan kuşağa aktarabildiğı bir toprak parçası olarak kiracı konumuna geçmiş ancak *lordlar serfler*den ağır vergiler ve angarya işler talep etmeye devam etmiştir (Seignobos, 1902: 10). *Serfler*in sorumlulukları angarya işlerle sınırlı kalmamış, kümes hayvanı yetiştirip yumurta vermek gibi ek sorumluluklar da yüklenmiştir. *Serfin* öldüğünde onun en besili hayvanı, mirastan pay almaya hakkı olan *lorduna* verilmiştir. *Serfler*in *lordun* izni olmaksızın özgür biriyle ya da başka bir malikânenin *serfi* ile evlenmesi yasaklanmıştır. *Serfler*in mâlikânenin içinde bulunan *lorda* ait fırın, değirmen gibi işletmeleri kullanmaları halinde vergi ödemeleri gerekmiştir. *Lorduna* askerî seferlerde eşlik eden *serfler*, *lordun* katıldığı savaşta tutsak düşmesi durumunda onun kefaretinin ödemekle yükümlü tutulmuştur. *Lordun* oğlu/kızı evlendiğinde *serfler*in düğün masraflarına yardımcı olması beklenirken *serfin* çocuğı evlendiğinde *lorda* vergi vermesi gerekmiştir (Hanar, 2018: 46). Bu nedenle 14. yüzyılda *serfler* çocuklarının evliliklerini gizlemeye çalışmıştır. *Serfler*in ödemesi gereken vergilerden bir diğeri ondalık toprak vergisi olarak bilinir (Pirenne, 2014: 80). Bir *serfin* genç yaşta ölmesi durumunda arazisi çocuklarına ve eşine *lord* tarafından teslim edilmiş ancak ölen *serfin* mirasçılarının toprağı teslim almak için senyöre toprağın yıllık geliri oranında bir bedel (relief) ödemesi gerekmiştir (Ülgen, 2010: 7). Ölen *serfin* sahip olduğu askerî teçhizatın mirasçılara kalması için ise başka bir bedel (heriot) ödenmesi gerekmiştir (Aydoğdu, 2016: 5). *Serfler* daha fazla çalışıp para biriktirmeye başladıklarında yükümlü oldukları angarya işlerden muaf tutulma karşılığında maddi ödeme yapmayı önermiş, *lordlar* da içinde bulundukları genel durum nedeniyle bu isteğı kabul etmek zorunda kalmıştır (Huberman,

2021: 58). Feodal sistem 1349 yılından itibaren değişmeye başlamıştır. Bu dönemde yaşanan veba salgını, *serflik* sisteminin çökmesine neden olmuştur. Bahsi geçen yıla kadar *serf* kiracılar tarafından işletilen malikâne sisteminde aynî ödemeler dışında ücret ödenmezken o yıldan sonra on yıldan az ya da ömür boyu sürecek kiralamaların yapıldığı görülmüştür. *Lord*ların çoğu *serfleri* özgür bırakmanın kendi yararına olduğunu kabul etse de kilise bu fikre karşı çıkmıştır (Huberman, 2021: 59-60). Bu nedenle genel olarak özgürleşme yaşandığı söylenebilse de *serfliğin* izleri silinememiş, pek çok ülkede angarya hizmetler devam etmiştir. *Lordun* kiracılarıyla ilişkisi, *manor lordunun* koruyuculuğundan çıkarak bir toprak sahibinin ve vergi toplayıcısının konumuna gelmiştir. *Serflik* istisnai konuma geldiği için daha küçültücü bir görünüm kazanmış, *serfliğe* duyulan nefret artmıştır. Özgür çiftçiler, *lordların* ekonomik sömürüsüne ve *manor mahkemelerinin* yargı hakkına karşı çıkmış, ondalık toprak vergisinin ödenmesinde isteksizlik göze çarpmıştır (Pirenne, 2014: 217-218). Bu durum, *lordlar* ve işçiler arasında yaşanacak bir çatışmanın temelini hazırlamış bu nedenle toprak beyleri ile köylüler arasındaki tartışmalar, köylü isyanlarının çıkmasına neden olmuştur (Huberman, 2021: 63).

2.3.4. Tüccar, Burjuva ve Zanaatkâr Sınıfı

Ticaret yapmak amacıyla şehirler arasında gezen, geçimini bu işten sağlayan kişiler tüccar olarak adlandırılmıştır. Tüccar sınıfının ortaya çıkışına yönelik tartışmalarda üretim fazlası ürünlerin satılmasında görevlendirilen *serflerin* ilk tüccarlar olduğu ya da tüccar sınıfının kökenlerinin kentlere dayandığı iddia edilmiştir (Ülgen ve Çaylı, 2017: 168-169). Buna göre 11. ve 12. yüzyılda tarım arazilerinin genişlemesi ve ticaretin yaygınlaşmasıyla kentlerin nüfusu artmış, nüfusu artan kentler ticari faaliyetlerin merkezi haline gelirken kentliler de tüccar sınıfını oluşturmuştur (Özkan, 2017: 117). 12. yüzyılda beledî kurumların ve kentlerdeki savunma ihtiyacı ile yol masrafları gibi işlerde kullanılmak üzere toplanan yeni vergilerin ortaya çıktığı görülmüştür. *Lordun* ihtiyaçları için toplanan verginin yerini toplum yararına kullanılan düzenli bir vergi sisteminin alması, insanların *lordların* emrinde çalışmaktan duyduğu hoşnutsuzluğu artırmıştır. 13. yüzyılda bankaların görevini üstlenen bazı kişi, kurum ya da aileler dikkat çekmektedir. Bunların en ünlülerinden biri bankerliğe 1240 yılından önce başlayan *Medici* ailesidir. Bankerlikle başladıkları finans alanında 14. yüzyılın sonlarına doğru kurdukları bankaları ile sağlam bir şekilde ilerleyen *Mediciler*, bu faaliyetleri sonucunda bir servet elde etmiştir (Serdar, 2019: 660). Ortaçağ tüccarlarının da ticaret dışında vergi tahsildarlığı ve finans gibi pek çok alanda çalıştığı görülmüştür (Kalan, 2017: 92). Ortaçağ Avrupası'nda yaşayan bütün tüccarlar, kredi veren finansörler olarak

tanınmış, bu durum kilisenin tepkisini çekmiştir (Akalin, 2016: 1). Kutsal metinlerde faiz olarak yapılan her türlü işin yasaklandığını öne sürerek tüccarlara karşı çıkan kilise, insanların maneviyatını azaltabileceğini öne sürerek ticarete de karşı çıkmıştır (Ülgen ve Çaylı, 2017: 176-177). Tüccarlık, zamanı boşa harcamak olarak nitelendirilmiş, üretim maliyetinin üzerinde para alınması ise tefecilik olarak görülerek lanetlenmiştir (Akalin, 2016: 4-5). Kilisenin konu ile ilgili hoşnutsuzluğu afaroz tehditlerine kadar uzanmış (Konuk, 2005: 32) ancak kurumun da paraya ihtiyaç duyması nedeniyle tüccarlar hakkındaki sözleri, “Günahkâr insan, tövbe etmek için ekmeğini alınının teriyle kazanmalıdır” şeklinde değişmiştir (Ülgen ve Çaylı, 2017: 177). Faizle kredi verdikleri için tüccarlara karşı çıkan kilisenin kendisi de zaman içinde faizle kredi vermeye başlamıştır (Özkan, 2017: 110). Verdiği kredinin güvencesi olarak toprak ve değirmen gibi mülkleri kabul eden kilise, borcun ödenmemesi halinde mülkü ipotek ederek zenginleşmiştir (Güçlüay, 2001: 299). 14. yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkan (Akalin, 2016: 1), yurttaş (civis) ya da *poortmanni* ve *poorters* olarak adlandırılan burjuva sınıfının (Pirenne, 2014: 113-114) Avrupa’da feodalitenin bozulması ile bağımsız hale gelen şehirlerde ortaya çıktığı (Alar, 2020: 47), tüccar sınıfının da kurulan burjuva şehirlerinde yaşayan *serfler*den oluştuğu ifade edilmiştir (Akalin, 2016: 8). *Serfler* birtakım şartlar doğrultusunda malikâne sahibinin iznini alarak üretim fazlası ürününü satmak için şehre gelmiştir. Şehre geldiğinde tüccarlığa geçen burjuva sınıfı kişisel özgürlük talebinde bulunmuş (Pirenne, 2014: 63), *serfleri* kaçarak şehirde burjuva sınıfa karışan *lordlar* ise çalışanlarını geri kazanmak ve onları geri getirebilmek için onların kendi emrinde çalışan akrabalarına baskı yapmışlardır. Kentlerde belediye meclisleri oluşturulmuş, burjuva sınıfı bu meclislerde seçme ve seçilme hakkı kazanarak şehir idaresinde söz sahibi olmuştur. Ortaçağ’ın tüccar ve zanaatkârlarının örgütlenmesiyle teşkilatlanma süreci başlamış ve lonca teşkilatları ortaya çıkmıştır (Osmanlı, 2017: 805). Ortaçağ loncalarını, tüccar ve zanaat loncaları olarak ikiye ayırmak mümkündür. Tüccar loncaları, belirli bir kasaba ya da şehirdeki tüccarların tümünü ya da çoğunu bünyesinde barındırırken zanaat loncaları genellikle belirli bir sanayi ya da ticaret dalındaki zanaatkârlardan oluşmaktadır. Zanaatkârlar, insanların hayatlarında gereksinim duyduğu eşyaları üretmek için gerekli el becerisinde ustalaşan kişilerdir (Osmanlı, 2017: 804). Yün ticaretinde dokumacılar, boyacılar ve dolgucuların loncaları; inşaat sektöründe duvar ustaları ve mimarların loncaları zanaatkâr loncalarına örnek olarak verilebilir. Ayrıca ressam, metalciler, demirciler, fırıncılar, kasaplar, dericiler, sabuncular, ayakkabıcılar, deri yüzücüler, çobanlar, berberler, biracılar, eldivenciler ve eyerciler gibi meslek gruplarının loncalarından da bahsetmek mümkündür (Richardson, 2005: 146-147). 12. yüzyıldan 19. yüzyılın ilk yarısına kadar sanayi teşkilatı işlevi gören loncalar

(Gustafsson, 2011: 1), üyelerine hem ekonomik çıkarları hem de koruma ve karşılıklı yardım sağlama açısından esnaf ve tüccar dernekleri olarak hizmet etmiştir (Bosshardt ve Lopus, 2013: 64). Aynı mesleği yapan zanaatkârlar, esnaf loncalarını oluşturmuştur. Zanaatkârların çırak ve kalfa olarak isimlendirilen iki tür yardımcısı vardır. Zanaatı öğrenme sürecindeki genç çocuklar çırak olarak adlandırılır ve çıraklık süresi zanaata göre on iki yıla kadar çıkabilir. Çırak, öğrenimi süresince ustasının evinde yaşamıştır. Öğrenimini tamamlayan, sınavından geçen ve gerekli araçları temin edebilen çıraklar bir usta olarak dükkân açmış ya da dükkân açmak için yeterli imkânı yoksa kalfa olarak bir ustanın yanında çalışmıştır (Huberman, 2021: 67). Ustaların diğer yardımcısı olan kalfalar ise çırak ve usta rolleri arasında kalan çalışan gurubudur (Richardson, 2005: 144). Bu loncalarda çırak, kalfa ve ustalar birlikte yer almış (Huberman, 2021: 68), tüm çalışanların birliğinden güç kazanan esnaf loncaları politik faaliyetler de bulunmuştur (Soly, 2008: 66). Loncalar ve benzeri topluluklar halk arasında hızla yayılmış ve popülerlikleri nedeniyle 1381 yılının olaylarında merkezi bir rol üstlendikleri düşünülmüştür (Schlauch, 1940: 421). 13. ve 14. yüzyılda usta ve çalışanları arasındaki ilişkiler ustaların zenginleşmesi sonucunda bozulmuştur. Ustaların kendilerine özel loncalar kurması büyük loncalar ile küçük loncalar oluşmasına neden olmuş ve küçük loncalara bağlı ustaların, büyük loncalara bağlı ustaların yanında ücretli işçi olarak çalıştığı görülmüştür (Huberman, 2021: 76-77). Kalfaların durumu da küçük loncaların ustalarından farklı değildir. Birer ücretli işçiye dönüşen kalfalar, haklarını korumak için kalfa birlikleri kurmuştur (Pirenne, 2014: 229-230). Kalfa birlikleri, üyelerinin aldıkları ücretleri artırma amacı güderken ustalar bu isteğe karşı çıkarak kalfa birliklerini yasadışı ilan etmiştir. Usta-kalfa çatışması sonucunda çırak-kalfa-usta sistemi bozulmuş ve ustalığa yükselmek zorlaşmıştır (Huberman, 2021: 78-79). Kalfaların bağımsız atölye kurmak için gereken maddiyatı sağlayamadığı ya da eski ustaların konumlarını korumak için kalfaların terfi etmesini engellediği görülmüştür (Richardson, 2005: 144). Ustalığa geçiş sınavı zorlaştırılmış, ustalık için ödenen harç yükseltilmiş (Huberman, 2021: 78), ustalığa aile yakınları geçirilmiş, çıraklık süresi uzatılmış ve ustalığa talip olanların eserlerine ustalıklarının kanıtı olarak el koyulmuştur (Pirenne, 2014: 229). Usta zanaatkârların kalfalara ödenen ücreti düşürerek kendi gelirlerini artırmak için gizli anlaşmalar yaptığı görülmüştür (Richardson, 2005: 154). Böylece öğrenimini tamamlayan birçok çırak, bağımsız bir zanaatkâr değil, işçi olarak çalışmaya zorlanmıştır. Bulundukları konumdan hoşnut olmayan çıraklar ve kalfalar kendilerini korumak için dinî görünüşlü topluluklar kurmuş ancak bu tür gruplar yasadışı olarak kabul edilmiştir. İşçilerin Tüzüğü/Mevzuatı sonra ustalarının karşısında daha fazla ezilen çalışanlar, işverenleri üzerindeki baskılarını sürdürmüştür. Zanaatkârların alması

gereken ücret oranları düşürülse de işe alınan kişiye ödenen gerçek ücret yükselmiştir. İşveren ve işçi arasındaki çekişmenin isyanın yaşandığı 1381 yılında da sürdüğü görülmüştür. İşçiler, 1381 yılını sermayecilere ve belediye yetkililerine saldırmak için fırsat olarak değerlendirmiştir. İsyan etmek isteyen köylüler, şehirli işçi sınıfının desteğini almıştır (Oman, 2001: 16). Kumaş ve yün imalat ve satışıyla ilgilenen kişiler hem tüccarlar hem de zanaatkârlarla bağlantılı bir grup oluşturmuş, bu grup 1381 yılı ayaklanmasında özel olarak hedef alınmıştır. Bu gruba dair isyan faaliyetlerinin yoğun olarak görüldüğü bölgelerde bahsi geçen kişilerin uzun zamandır varlık gösterdiği kaydedilmiştir. Suffolk'ta 1350 yılında en az doksan pazar bulunmuş ve nüfusun yoğun olduğu yerlerde bu pazarlarla ilgili yerleşimler kurulmuştur. Bu özellikleri taşıyan kırktan fazla yerleşimin kaydedildiği 1327 yılında kumaş üretimi yapan birçok zanaatkârın Suffolk'un güneyinde çalışarak kumaş yapımını geliştirdiği görülmüştür. 1346-1347 yıllarında askerler için istenen yoğun üniforma talebi de kumaş endüstrisinin gelişmesine katkı sağlamıştır (Wuethcrick, 2008: 144-145). Kumaş ve yün üreticilerini yakından ilgilendiren gruplardan biri, üretimin tüketiciye ulaşması için gerekli aracılığı yapan tüccarlardır. Tüccarlar zaman içinde güçlenerek önemli bir konum kazanmış, bazı tüccarlar özellikle yün ticaretinde tekелci rütbesine yaklaşmış hem kumaş üreticileri hem de tüccarlar arasında yerli ve yabancı olmak üzere gruplaşmalar görülmüştür. Yabancılar hayatlarını devam ettirmek için mesleklerini yapmak isterken yerliler tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmıştır (Pirenne, 2014: 231). Halkı önemli ölçüde etkileyen bu durum, ülke politikalarını da etkilemiştir. 14. yüzyılın ilk yarısında, II. Edward'ın kumaş ithalatını büyük ölçüde yasaklamak istediği görülmüştür (Pirenne, 2014: 242). III. Edward Dönemi'ne gelindiğinde ise bu istekle uyuşmayan uygulamalar yapılmıştır. Büyük ölçekli yün üreticileri ile birleşip küçük üreticileri satın alarak yapay bir kıtlık yaratan III. Edward, 1331 yılında zanaatteki ustalıklarından yararlanarak yerli imalatın kalitesini artırmak amacıyla Flaman dokumacıları İngiltere'ye yerleşmeye davet etmiş ancak Flaman dokumacıların sırlarını paylaşmaması nedeniyle amacına ulaşamamıştır (Hood, 1918: 106). Flaman tüccarların İngiltere'ye yerleşmesi ise bahsi geçen yerli-yabancı rekabetine neden olmuştur. III. Edward Dönemi'nde yüksek vergilerden şikâyetçi olan halk, ulusal servetin yabancı tüccarlar ile ülke dışına çıkarılmasına tepki göstermiştir. 1340-1343 yılları arasında İngiliz tüccarların etkin duruma geçtiği, 1343 yılında hükümdarlığın kaynaklarını kullanmak için ilk İngiliz ortaklıklarının kurulduğu ve veba salgını bu yükselişi bozana kadar güçlü konumda kaldıkları görülmüştür. Vebanın ardından yaşanan düzenleme dönemi sonrasında 1353 yılında İngiltere'de yün pazarı kurulmuştur (Schuyler, 1914: 3-4). Yabancı üretici ve tüccarları İngiltere'ye yönlendiren çeşitli sebepler kaydedilmiştir. Edward'ın teşviki en güçlü

nedenlerden biri olsa da diğer sebeplerin de incelenmesi gerekir. Flandre’da 1368-1371 yılları arasında görülen şiddetli vebanın neden olduğu ekonomik zorluklar ve 1375 yılında yaşanan büyük sel felaketlerinin kıyılarda önemli hasara neden olması, doğal afetlerden kaynaklanan ekonomik çöküşe; 1379-1385 yılları arasında yaşanan siyasi çatışmalar nedeniyle gemicilerin sürgüne gönderilmesi ise siyasi çöküşe neden olmuştur. İngiltere’nin Flaman sahillerine olan yakınlığı coğrafi neden olarak kaydedilmiş, Flandre ve Güney Belçika, Hollanda, Lüksemburg’un başka yerlerinden çok sayıda göçmen İngiltere’ye gelerek 1381 yılında Flamlara karşı şiddetin en yoğun olduğu bölgeler olarak bilinen Doğu Anglia ve Londra’ya yerleşmiştir. 1381 yılına gelindiğinde ve İşçilik Tüzüğü/Mevzuatı’nı zorla uygulayan hükümete karşı ayaklanmaya hazırlanan halk, bölgede yaşayan yabancı tüccar ya da üreticileri hedef aldığı anda ise göçmenler kendilerini isyanın bir unsuru olarak bulmuştur. Yabancı olmaları dışında gizli bir şekilde gerçekleştirdikleri altın ve gümüş ticareti de isyan sırasında onların hedef alınmasında etkilidir. 1381 olayları sırasında yabancıları içinde bulundukları kötü ekonomik koşulların nedeni olarak gören İngiliz halkı Flamlara karşı ani bir öfke göstermiştir (Oman, 2001: 17). Sonuç olarak 14. yüzyılın ortalarından itibaren yaşanan Büyük Veba Salgını, Ortaçağ Avrupası’ndaki feodal yapının dönüşümünde kritik bir rol oynamıştır. Salgının yarattığı demografik kriz, *serflik* sisteminin çözülmesini hızlandırmış ve serflerin özgürleşme sürecine girerek kentlere göç etmesine zemin hazırlamıştır. Bu süreçte *lord*lar ve serfler arasındaki ilişkiler, koruyucu-bağımlı ilişkisinden çok, bir toprak sahibi ve vergi toplayıcısı ilişkisine dönüşmüş, bu da *serfliğe* karşı artan nefreti ve toplumsal gerilimi beslemiştir (Huberman, 2021: 63). Yaşanan bu gerilim, sonuç olarak köylü isyanlarının çıkmasında önemli bir etki yaratmıştır (Pirenne, 2018: 217-218). Feodal sistemin bu dönüşüm süreci aynı zamanda tüccar, burjuva ve zanaatkâr sınıflarının yükselişiyle paralel ilerlemiştir. Kentlerin ticari faaliyetlerin merkezi haline gelmesiyle tüccar ve burjuva sınıfı güç kazanmış, bu durum onlara kent yönetiminde ve ekonomide söz hakkı sağlamıştır (Ülgen ve Çaylı, 2017: 168-169). Zanaatkârların loncalar aracılığıyla örgütlenmesi ise hem mesleki dayanışmayı artırmış hem de çırak-kalfa-usta sistemi içinde yeni çatışmaların tohumlarını ekmıştır. Çünkü ustaların zenginleşmesi ve kalfaların hak arayışı, meslek içi ilişkileri bozmuş ve işçi-işveren çekişmesini gün yüzüne çıkarmıştır (Pirenne, 2018: 229-230). Bu sınıfsal ve ekonomik gerilimler, 1381 isyanı gibi büyük toplumsal hareketlerde açıkça görülmüştür. Bu bağlamda bahsi geçen dönemde yaşanan ekonomik ve toplumsal değişimlerin, Ortaçağ Avrupası’nda modern sınıf yapılarının ve toplumsal hareketlerin temelini attığı söylenebilir.

SONUÇ

Kölelik tarih boyunca yalnızca emeğin sömürülmesi değil, aynı zamanda siyasal iktidarın, ekonomik üretimin ve toplumsal hiyerarşinin biçimlenmesinde merkezi bir unsur olmuştur. Antik çağlarda sistematik olarak uygulanan köle emeği, Ortaçağ'da şekil değiştirmiş ancak tümüyle ortadan kalkmamış, aksine yeni toplumsal ve ekonomik düzenlerin zeminini hazırlayan temel bir unsur haline gelmiştir. Bu açıdan Ortaçağ'ın feodal yapısını anlamak için köleliğin tarihsel işlevini ve bu işlevin zamanla geçirdiği dönüşümü göz önünde bulundurmak gerekir. Roma İmparatorluğu'nun çöküşüyle merkezi otoritenin zayıflaması, kırsal alanlarda yeni bir üretim ve egemenlik sisteminin yani feodalizmin doğmasına neden olmuştur. Ancak bu geçiş süreci bir kopuştan ziyade evrimsel bir dönüşüm süreci olarak değerlendirilmelidir. Köle emeğine dayanan üretim ilişkisi, yerini büyük ölçüde *serf* emeğine bırakmış; *serfler*, kölelerden farklı olarak toprakla özdeşleşmiş ancak kişisel özgürlükleri sınırlı, hareket kabiliyetleri kısıtlı bir sınıf olarak sistem içinde yerlerini almıştır. Bu durum, köleliğin yalnızca hukuki statüsünün değil, aynı zamanda ekonomik işlevinin de feodalite içinde yeniden şekillendiğini göstermektedir. Ayrıca savaş esirlerinin köleleştirilmesi, köle ticaretinin belli bölgelerde devam etmesi ve özellikle İslam coğrafyasıyla olan ticari ilişkiler bağlamında Akdeniz çevresinde gelişen köle pazarları gibi unsurlar, feodal beylerin ekonomik gücünü pekiştirmiştir. Bu güç sadece üretim araçlarının değil, aynı zamanda insan emeğinin de denetlenmesini mümkün kılmıştır. Böylece kölelik, feodal düzenin yeniden üretiminde dolaylı ancak vazgeçilmez bir kaynak olmuştur. Toplumsal tabakalaşma bağlamında da köleliğin etkisi derindir. Feodal toplumun en alt tabakasında yer alan *serfler* ve köleleştirilmiş bireyler, üretim araçlarından yoksun bırakılmış, yalnızca fizikî emeklerini değil, aynı zamanda yaşam alanlarını, hareket özgürlüklerini ve toplumsal kimliklerini de *lordların* denetimine bırakmak zorunda kalmıştır. Bu durum, feodal toplumun hem dikey hiyerarşisini hem de kalıtsal toplumsal sınıflarını beslemiş; köleliğin varlığının ötesinde, onun ideolojik ve işlevsel mirasını sürdürmüştür. Doğu Avrupa'da kölelik kurumunun daha uzun süre devam etmesi, Batı Avrupa'da ise kurumun daha erken bir dönemde *serfliğe* dönüşmesi, feodalizmin evrensel değil, bölgesel değişimlere açık bir yapı olduğunu göstermektedir. Bu farklılıklar, köleliğin feodalite üzerindeki etkisinin homojen değil, bölgesel ve tarihsel şartlara göre değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Kölelik faaliyetleri, Ortaçağ'ın feodal sistemine yalnızca tarihsel bir arka plan sunmakla kalmamış, aynı zamanda bu sistemin ekonomik, sosyal ve siyasal olarak kurumsallaşmasında etkin bir rol oynamıştır. *Serflik* sisteminin köleliğin evrimsel bir uzantısı olarak değerlendirilmesi hem tarih yazımı hem de toplumsal dönüşüm kuramları açısından ele alınması gereken bir konudur. Bu çalışmanın ortaya

koyduğu bulgular, feodalizmin yalnızca toprak temelli bir düzen değil, aynı zamanda insan emeğinin köleleştirilmesi ve kontrol altına alınması üzerinden kurulan bir sistem olduğunu açıkça göstermektedir. Dolayısıyla kölelik, yalnızca geçmişin izlerini taşıyan tarihsel bir kurum değil, toplumsal yapılar üzerindeki derin ve kalıcı etkileriyle bugünü anlamak açısından çok önemli bir kavramdır. Feodaliter yapıdaki bu etkiler, köleliğin dış görünüşte yok olsa da içsel açıdan toplumsal ve ekonomik yapılarda yaşamaya devam ettiğini göstermektedir. Bu derin ve kalıcı etki, özellikle Batı Avrupa'da köleliğin yerini alan serflik kurumunda belirginleşmiştir. Serfler, her ne kadar yasal olarak köle sayılmasalar da, üretim araçlarından mahrum bırakılmaları, toprakla birlikte alınıp satılabilmeleri, hareket ve evlenme özgürlüklerinin kısıtlanması gibi uygulamalarla, Antik dönem kölelerinin maruz kaldığı ekonomik ve toplumsal denetimin farklı bir formunu yaşamışlardır. Feodal düzen, köle emeğinin doğrudan sahiplenilmesi yerine, toprağa bağımlılık yoluyla emek gücünün kontrol altına alınması sağlayan evrimsel bir mekanizma ve dış görünüşte "özgür" bireyler yaratırken, esasen emek sömürsünü ideolojik ve hukuki meşruiyet zeminine oturtmuştur.

Köleliğin bu evrimsel dönüşümü, feodal düzenin çekirdeğinde yatan 'emek denetimi' mekanizmasının hukuki ve ideolojik kurumlar aracılığıyla kalıcılaştığını gösterir. Serflik, hukuki statü olarak kölelikten ayrılrsa da, lordun toprak ve insan üzerindeki mutlak yetkisi (ban yetkisi), önceki sömürü biçiminin mirasını sürdürdü. Kilisenin de bu hiyerarşiyi "Tanrı'nın düzeni" olarak meşrulaştırması, feodal eşitsizliği pekiştirdi. Bu nedenle köleliğin işlevi, feodalite sona erdiğinde bile sona ermedi; aksine, erken modern dönemdeki sömürgecilik ve küresel köle ticareti yoluyla kendini yeniden üretti. Sonuç olarak kölelik, sadece geçmişteki bir kurum değil, feodalizm üzerinden modern ekonomik sistemlerin temelini oluşturan, emek kontrolü ve toplumsal hiyerarşi üzerindeki derin etkisi gözler önündedir. Nitekim, Sanayi Devrimi'nin gerektirdiği hammadde ve sermaye birikimi büyük ölçüde bu tarihsel sömürü zincirinin bir uzantısıdır; Transatlantik köle ticareti, pamuk, şeker ve tütün gibi kritik hammaddeleri sağlamış ve Batı sanayisinin finansal altyapısını kurmuştur. Kölelik hukuken kaldırıldıktan sonra bile, modern kapitalist üretim ilişkileri içinde emek kontrolü, ücretli kölelik tartışmaları ve günümüzdeki zorla çalıştırma biçimleri (modern kölelik) gibi yeni formlar almıştır. Böylece, tarihsel köleliğin ekonomik mantığı –insan emeğini maliyetsiz veya düşük maliyetli bir girdi olarak kullanma— özünde değişmeyerek, çağdaş küresel tedarik zincirleri ve yoksulluk üzerinden toplumsal eşitsizlikler devam etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

- Abadan, Y. (2004). *Hukuk başlangıcı ve tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti Yayınları.
- Adomeit, K. (2004). *Hukuk ve devlet felsefesi: Eski Yunan düşünürlerinin devlet hakkındaki görüşleri*. (Akkanat, H., Çev.). İstanbul: Fakülteler Yayınevi.
- Ağaoğulları, M. A. (2002). *Kent devletinden imparatorluğa*. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- Ağaoğulları, M. A. (2020). *Sokrates'ten jakobenlere batı'da siyasi düşünceler*. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- Ağaoğulları, M. A. ve Köker, L. (1991). *İmparatorluktan tanrı devletine*. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- Akalın, K. H. (2016). Avrupa iktisat tarihinde hukuki ilişkiler olarak tüccar zümresinin yükselişi. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, (66), 1, 1-44.
- Akşit, N. ve Oktay, E. (1985). *Tarih* (C. 1). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aktaş, C. (2022). *Antik Roma'da köleler ve meslekleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Aktaş, Ö. (2021). *(Cahiliyeden Asr-ı Saadet'e) Sakîf kabilesi ve Hz. Peygamber'le münasebetleri*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- Akyüz, V. (2007). *Asr-ı saadette İslâm* (C.1). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Aristoteles (1975). *Politika*. (M. Tunçay, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Armağan, S. (2015). *İslâm hukukunda temel hak ve hürriyetler*. Ankara: Diyanet Yayınları.
- Arsal, S. M. (1941). *Umumi hukuk tarihi – Eski Hindi, İran, Atina ve Isparta'nın hukuki müesseseleri Roma'nın siyasi ve hukuki teşkilatı, içtimai ve iktisadi bünyesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Ashley, W. J. (1891). The character of villein tenure. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, (1), 3, 412-425.
- Atabay, A., Yılmaz, B., Yılmaz, H. N. (2023). *Orta Çağ Avrupası'nda iktisadi ve siyasi tarih çerçevesinde muhasebe ihtiyacı ve çift taraflı kayıt tekniği: lisans ve lisansüstü öğrenciler için bir rehber*. İstanbul: ABC Yayınevi.
- Atlan, S. (2104). *Roma tarihi'nin ana hatları* (C. 1). Cumhuriyet Devri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aydemir, C. ve Genç, S. Y. (2011). Ortaçağ'ın sosyoekonomik düzeni: Feodalizm. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 36, 226-241.

- Aydemir, L. (2020). *Eskiçağ dünyasında kadın şifacılar* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Aydın, M. (1987). Kaufmann, Francine – Josy Eisenberg: Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (29), 1, 267-283.
- Aydın, M. (2016). *Ana hatlarıyla dinler tarihi – Tarih, inanç ve ibadet*. İstanbul: Ensar Yayınları.
- Aydoğdu, M. (2016). Ortaçağ feodal mülkiyet anlayışı ve Osmanlı hukukundaki toprak sisteminin türk hukukundaki tarımsal işletmelerin mirasçılara özgülenmesine etkileri. *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, (17), 2, 1-26.
- Bakırezer, G. (2008). Antik Yunan düşüncesinde kölelik. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, (63), 1, 17-54.
- Başar, K. (2021). Antik Yunan’da cinsiyet rolleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (23), 2, 1329-1361.
- Bekleviş, M. (2024). Feodalitede devlet: Siyasal ve iktisadi düzene bir bakış. *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, (5), 2, 369-386.
- Bloch, M. (1940). *Slavery and serfdom in the Middle Ages: Classes and the government of men*. USA: New York University Press.
- Bloch, M. (2005). *Feodal toplum* (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: Doğubatı Yayınları.
- Bozkurt, G. (1981). Eski hukuk sistemlerinde kölelik. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (38), 1, 65-103.
- Bursevi, İ. H. (1996). *Muhtasar ruhu’l-beyan tefsiri*. İstanbul: Sığınak Yayınları.
- Cevizci, A. (2003). *Felsefe ansiklopedisi* (1. bs. C. 1). İstanbul: Ebabıl Yayıncılık.
- Bozpınar, C. (2022). Ortaçağ Avrupas’nda şehirlerin doğuşu meselesi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve idari Bilimler Fakültesi*, (23), 2, 1-26.
- Çağdaş, K. (1974). *Hint eski çağ kültür tarihine giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Çelebicin, Ö. (1982). *Roma hukuku*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Çelik, E. U. ve Üreten, H. (2020). Eski batıda (Hellas) kölelik. *Anasay*, (4), 12, 1-17.
- Delibaş, H. (2020). Transatlantik Köle Ticaretine Dair Bir Analiz: Gorée ve Saint Louis Köle Ticareti. *Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi*, (2), 1, 32-42.
- Diakov, V. N. ve Kovalev, S. I. (2008). *İlkçağ tarihi – Roma* (C. 2). (Ö. İnce, Çev.). İstanbul: Yordam Yayınları.
- Dinler, E. ve Çalışkan, Z. (2019). Mülkiyetin tarihsel gelişimi üzerine bir deneme. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 77, 421-452.
- Dobson, R. B. (1970). *The Peasants’ revolt of 1381*. London: Macmillan.

- Durgun, F. (2017). Geç Orta Çağ İngiliz toplumunu anlamak: Tarih yazıcılığında bastard feodalizm kavramının gelişimi. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (32), 1, 47-72.
- Durgun, F. (2022). Avrupa tarihçiliğinde feodalizm kavramı üzerine tartışmalar: Bir değerlendirme ve öneri. Uluslararası Prof. Dr. Halil İnalçık Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu: (ss. 175-189). Ankara: Nisan 10-13.
- Eberhard, W. (1947). Çin Tarihi. (Türk Tarih Kurumu Heyeti, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Eco, U. (2012). *Ortaçağ: Katedraller, şövalyeler, şehirler*. (L. B. Tonguç, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Edward, G. (2024). *Roma İmparatorluğu'nun gerileyiş ve çöküş tarihi* (C. 1). (A. Baltacıgil, Çev.). İstanbul: Tuba Yayınları.
- Efendi, A. (2013). *Kâmûsu'l-muhît tercümesi* (C. IV). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları.
- Eliade, M. (2009). *Dinsel inançlar ve düşünceler tarihi* (C. 1). (A. Berktaş, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Erdoğan, M. (2022). *Fıkıh ve hukuk terimleri sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Erez, E. (2017). *Feodal sistemin sosyal hayat üzerine etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman.
- Erişkin, Ö. S. (2013). Roma toplumunda kadının konumu. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (4), 2, 1-31.
- Fendoğlu, H. T. (1996). *İslâm ve Osmanlı hukukunda kölelik ve cariyelik*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Ferruh, Ö. (1969). *İslam aile hukuku*. İstanbul: Sebil Yayınevi.
- Fontana, B. (1995). *Marx's critique of the modern state: The case of Hegel's philosophy of right*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Freeman, C. (2005). *Mısır, Yunan ve Roma – Antik Akdeniz Uygarlıkları*. (S. K. Angı, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Genç, Ö. (2011). Kara Ölüm: 1348 veba salgını ve Ortaçağ Avrupa'sına etkileri. *Tarih Okulu*, 10, 123-150.
- Gimpel, J. (2004). *Ortaçağda endüstri devrimi*. (N. Özüydin, Çev.). Ankara: Tübitak Yayınları.
- Green, L. (2019). *From slavery to serfdom: The transformation of labor in early Medieval Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Gustafsson, B. (2011). The Rise and Economic Behaviour of Medieval Craft Guilds an Economic- Theoretical Interpretation. *Scandinavian Economic History Review*, (35), 1, 1-40.
- Gümüş, T. T. (2010). Feodalizm: Avrupa tarihinde yeni yaklaşımlar. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (29), 47, 39-64.
- Gündüz, K. ve Kısaç, İ. (2021). İngiliz yoksul yasalarına giriş: 1349-1531 Dönemi: bir çocuk esirgeme perspektifi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, (56), 2, 781-805.
- Günveren G. B. (2018). Ius Civile'nin tanıdığı azat etme muameleleri ve özel hukuk bakımından sonuçları. *İstanbul Hukuk Mecmuası* (76), 2, 529-557.
- Haldun, İ. (1982). *Mukaddime* (C. 1). (S. Uludağ, Çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Hallam, H. (1821). *View of the state of Europe during the Middle ages* (C. 1). Philadelphia: Thomas Dobson and Sons.
- Harman, Ö. F. (1996). *Firavun. Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (C. 13). Ankara: Diyanet Yayınevi.
- Harman, Ö. F. (2001). *İslam. Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (C. 23). İstanbul: Diyanet Yayınevi.
- Hood, C. M. H. (1918). *The history of an east Anglian soke: Studies in original documents*. Bedford: Times Publishing Company.
- Huberman, L. (2021). *Feodal toplumdan yirminci yüzyıla*. (M. Belge, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- İkbal, M. (2006). *Kulluk kitabı*. İstanbul: Sufi Yayınları.
- Johnson, P. (2000). *Yahudi tarihi*. (F. Orman, Çev.). İstanbul: Pozitif Yayıncılık.
- Jomier, J. (2008). *Mesih İsa'nın yaşamı*. İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Yayınları.
- Kalan, E. (2017). Geç Ortaçağ'da İpek Yolunda Diplomat ve Ajan Olarak Tüccarlar. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, (5), 12, 91-96.
- Kerov, Z. M. (2016). *İlkel toplum köleci toplum feodal toplum*. (G. Birol, Çev.). İstanbul: Yason Yayıncılık.
- Keskin, O. (2014). Modern hukukî sistemin temelleri üzerine bir giriş çalışması: Geç Ortaçağ'da Corpus Iuris Civilis'in keşfi ve etkileri. *Journal of Istanbul University Law Faculty* (72), 1, 599-626.
- Kılıç, R. ve Demirçelik, M. (2015). Mülkiyet kavramının tarihsel gelişimi sürecinde Ortaçağ ve Reform hareketi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, 181-190.
- Kınal, F. (1960). *Eski Anadolu tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Koçbey, F. (2023). *Epigrafiik kaynaklar ışığında Antik Roma'da kadın köleler ve azatlı kadınlar arasındaki 'mater familias' örnekleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Kozak, İ. E. (2011). *Genel hukuk tarihi*. Ankara: Palet Yayınları.
- Köktürk, A. (2011). Modern öncesi devletin yönetim anlayışı. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, (7), 13, 73-98.
- Köroğlu, K. (2012). *Eski Mezopotamya tarihi: Başlangıcından Perslere kadar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kranz, W. (1994). *Antik felsefe: Metinler ve açıklamalar*. (S. Y. Baydur, Çev.). Ankara: Sosyal Yayınlar.
- Lengelle, M. (1993). *Kölelik*. (E. Su, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lewis, B. (2017). *Orta Doğu'da ırk kavramı ve kölelik*. (Ö. Balkılıç, Çev.). Ankara: Akılçelen Kitaplar.
- Narinoğlu, B. (2022). *Paleologoslar döneminde Bizans ordusundaki paralı Türk askerler (13-15. yüzyıllar)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- North, D. C. and Thomas, R. P. (1971). The rise and fall of the manorial system: A theoretical model. *The Journal of Economic History*, (31), 4, 777-803.
- Oğuz, Ş. (2007). Maddeci tarih yazımında temel tartışmalar. *Praksis*, (1), 17, 33-56.
- Okandan, R. G. (1948). İlk çağda demokratik ve antidemokratik görüşler. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, (14), 3-4, 501-520.
- Oman, C. (2001). *The Great Revolt of 1381*. University of Michigan Library, Michigan.
- Osmanlı, U. (2017). Zanaatkârlığın tarihsel dönüşümü ve Richard Sennett'in zanaatkârlık kavramı. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, (6), 3, 803-817.
- Özcan, A. (2001). *İslam. Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (C. 23). İstanbul: Diyanet Yayınevi.
- Özcan, Ş. (2016). *Dinlerin insana verdiği değer – Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam örneği*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Özel, A. (2003). *Esir. Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (C. 11). İstanbul: Diyanet Yayınevi.
- Parlatır, İ. (1996). İslam'da ve Osmanlı'da kölelik ve cariyelik. *Bilim ve Ütopya*, 19, 6-19.
- Pirenne, H. (2014). *Ortaçağ kentleri*. (Ş. Karadeniz, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pirenne, H. (2018). *Ortaçağ Avrupa'sının ekonomik ve sosyal tarihi*. (U. Kocabaşoğlu, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Richardson, G. (2005). Craft Guilds and Christianity in Late-Medieval England: A Rational-Choice Analysis. *Rationality and Society*, (17), 2, 139-188.
- Schuyler, B. T. (1914). *The financing of the Hundred Years' War, 1337-1360*. London: London School of Economics.
- Seignobos, C. (1902). *History of the Roman people*. New York: Cornell University Library.
- Serdar, (2019). Medici ailesi: Floransa'da bir ailenin yükseliş öyküsü. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (14), 2, 655-668.
- Sevin, V. (1999). *Yeni Asur sanatı ve mimarlık*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Smith, J. (2010). *Ortaçağ teknolojisi*. (E. Su, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Snell, D. C. (2011). Slavery in the Ancient Near East. K. Bradley – P. Cartledge (Eds.). *The Cambridge World History of Slavery: The Ancient Mediterranean World*. Vol. I (pp. 4-22). Cambridge: Cambridge University Press.
- Soly, H. (2008). The political economy of European craft guilds: Power relations and economic strategies of merchants and master artisans in the Medieval and early modern textile industries. *International Review of Social History*, (53), 47-71.
- Şanlıbayrak, H. (2007). *III. ve VI. yüzyıllar arasında Avrupa'da kölelik*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Şenel, A. (1996). *Siyasal düşünceler tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Şeriati, A. (1987). *Medeniyet tarihi I*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Yaşar, Ş. (2022). Orta Çağ'da paralı askerliğe geçiş denemeleri: İngiltere örneği. *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, (7), 2, 87-98.
- Talha, K. (2023). Geç Antik Çağ Roma ve Doğu Roma hukukunda kölelikle ilgili kanunlar üzerine bir değerlendirme. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, (6), 1, 82-94.
- Taş, S. ve Günay, E. (2015). Antik Çağ toplumlarının özellikleri, geleneksel statüleri ve iktisadi yapıyı belirleyen kurumları. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (12), 2, 141-166.
- Tekin, O. (2008). *Eski Yunan ve Roma tarihine giriş*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tufanoğulları, Y. (2017). Roma hukukunda kölelik. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (27), 1, 169–188.
- Umara, M. (1992). *İslâm ve insan hakları*. (A. Kanar, Çev.). İstanbul: Düşün Yayınları.
- Ülgen, P. (2010). Orta Çağ Avrupa'sında feodal sisteme genel bir bakış. *Mukaddime*, (1), 1, 1-18.
- Ülgen, P. (2018). Orta Çağ Avrupa'sında esaretten feodalizme toplum. *Kültür Evreni*, 95-114.

- Ülgen, P. ve Çaylı, M. (2017). Ortaçağ Avrupa ekonomisinin mimarları olan tüccarlara genel bir bakış. *History Studies*, (9), 5, 167-179.
- Ülken, H. Z. (1969). *Sosyoloji sözlüğü* (1. bs). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Wuethcrick, B. (2008). A reevaluation of the impact of the Hundred Years War on the rural economy and society of England. *Past Imperfect*, (8), 1999-2000, 125-152.
- Yıldırım, M. (2022). Ortaçağ'da Ticaret (Yollar, Şehirler ve Ürünler) Hakkında Bir Değerlendirme (Bizans-Avrupa-İslam Dünyası). *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), 2, 192-201.
- Yıldırım, R. (2004). *Uygarlık Tarihine Giriş*. İzmir: Asil Yayınları.
- Yılmaz, G. (2015). *Orta çağ Avrupa'sındaki karanlık feodalizmin iktisatla aydınlanması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Yılmazcan, D. (2020). *Antik Yunan'da toplumsal cinsiyetin inşası*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Yiğit, T. (1999). Çivi yazılı kanunlarda kölelik. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (3), 2, 53-69.

LEVHALAR DİZİNİ

Lev.1.-; Smith, J. (2010). *Ortaçağ Teknolojisi*. (E. Su, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Lev.2.-; Lengelle, M. (1993). *Kölelik* (E. Su, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı	Güneş Nur KOCA
Uyruğu	T.C.
Doğum tarihi ve yeri	
Medenî Hali	
Telefon	
Faks	
E-posta	

Eğitim Derecesi	Okul/Program	Mezuniyet Yılı
Lise	Konyaaltı Anadolu Lisesi/Antalya	2017
Lisans	Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih/Antalya	2021
Yüksek Lisans	Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü	2025
Doktora		

İş Deneyimi, Yıl	Çalıştığı Yer	Görev
Lisans dönemi boyunca farklı özel sektörler	Antalya	Hizmet sektörü

Dil Bilgisi/ Language Skills	
İngilice	B2
Fransızca	A2
Osmanlı Türkçesi	Okuma ve çeviri düzeyinde (El yazması ve transkripsiyon)